

Бо ҳукуқи дастнавис

КДУ 796.51(575.3) (09)

Миракзода Фаридун Юсуфи

**ТУРИЗМ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН: ТАЪРИХ ВА
ДУРНАМОИ РУШД (СОЛҲОИ 1991-2016)**

АВТОРЕФЕРАТИ
диссертатсия барои дарёфти дараҷаи
илмии номзади илмҳои таърих

Ихтисос: 07.00.02 – Таърихи ватанӣ
(таърихи халқи тоҷик)

Душанбе – 2020

Диссертатсия дар кафедраи таърих ва робитаҳои байнифарҳангии Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода омода гардидааст.

Роҳбари илмӣ:

Муллоҷонов Сайфулло Кучакович – доктори илмҳои таърих, профессори кафедраи таърихи дунёи қадим, асрҳои миёна ва бостоншиносии факултети таърихи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ:

Набиев Ваҳоб Машрабович – доктори илмҳои таърих, профессори кафедраи таърихи Ватан ва археологияи Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров
Фирдавси Абдулҳамид – номзади илмҳои таърих, сардори шуъбаи таърихи нав ва навтарини Муассисаи давлатии «Осорхонаи миллии Тоҷикистон»

Ташкилоти тақриздиханда:

Донишкадаи сайёҳӣ, соҳибкорӣ ва хизмат

Ҳимояи диссертатсия 02 июли соли 2020 соати 13:30 дар ҷаласаи Шӯрои диссертатсионии 6D.ҚОА-005 барои ҳимояи диссертатсияҳо ҷиҳати дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисос, ки дар назди Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33) амал мекунад, баргузор мегардад.

Бо диссертатсия дар Китобхонаи марказии илмии Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи И. Ганди ва сомонаи расмии Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (www.institute-history.tj) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи “_____” _____ с. 2019 тавзеъ шудааст.

**Қотиби илмии
Шӯрои диссертатсионӣ,
доктори илмҳои таърих**

Ҳочаева Н.Ҷ.

МУҚАДДИМА

Мухимияти мавзӯи таҳқиқот. Истиклоли сиёсии Тоҷикистон дар тамоми самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ дигаргунии куллиро ба миён овард. Тасмимгирӣ дар бештари масъалаҳо вобаста ба манфиатҳои миллӣ ва сиёсиву иқтисодии кишвар ба роҳ монда шуд. Аз ҷумла, ба масъалаи ҳаётан муҳим – туризм низ тавачҷуҳи вижа зоҳир карда шуд. Зеро имкониятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин самт зиёд буда, он яке аз зарфиятҳои муҳими иқтисодиёт ва фарҳанги кишвар эътироф гардидааст. Сиёсатгузориҳои дуруст дар ин соҳа метавонад боиси афзун гаштани даромади кишвар ва боло рафтани мақоми байналмилалӣ Тоҷикистон гардад. Дар баъзе кишварҳои олам (аз ҷумла, Фаронса, Италия, Юнон, Чин, Арабистони Саудӣ, Туркия ва ғайра) ҳамасола аз ҳисоби туризм миллиардҳо доллар ба буҷаи мамлакат ворид мегардад, ки дар афзудани маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ таъсиргуздор мебошад. Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои садҳо осори таърихӣ хунарӣ, ёдгориҳои бостоншиносӣ, мавзӯҳои истироҳатӣ, обҳои шифобахш, кӯҳҳои осмонбӯс ва табиати нотакрор аст, ки истифодаи оқилонаи онҳо, ба рушди туризм ва пешрафти иқтисоди миллӣ мусоидат хоҳад кард.

Пас аз истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон барои рушди туризм шароити мусоид фароҳам омада, чиҳати ривочу раванқи ин соҳа дар давоми даҳ соли охир чандин санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул гардид, ки заминаро барои рушди он фароҳам овард. Бо таъсиси ниҳоди ҷудогона – Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон марҳилаи сифатан нава дар ин соҳа оғоз гардид. Барои ҷалби сайёҳони дохилӣ ва хориҷӣ дар мамлакат даҳҳо иншооти фарҳангӣ ва тафреҳӣ бунёд гардида, шумораи сайёҳон пайваста меафзояд. Сиёсати давлатии рушди туризм ва дигаргуниҳои зиёд дар ин самт тақозо мекунад, ки ин масъала дар доираи як рисолаи илмӣ мавриди омӯзишу таҳқиқи бештар қарор гирад.

Омили дигаре, ки моро барои омӯхтани мавзӯи мазкур фаро меҳонад, дар илми таърихнигорӣ тоҷик ба қадри кофӣ ва дар сатҳи зарурӣ таҳқиқ нагаштани он мебошад. То ин дам ба ҷуз мақолаҳои ҷудогона дар ин самт пажӯҳиши ҷиддӣ сурат нагирифтааст. Аз ин рӯ, таҳқиқот дар доираи мавзӯи рисола имкон медиҳад, ки таърихи ташаккул, рушд ва дурнамои туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон омӯхта шавад. Ҳамзамон, омӯзиши мавзӯ барои муайян намудани нақши туризм дар иқтисодиёти кишвар, мавқеи Тоҷикистон дар низоми туризми ҷаҳонӣ, ошкор намудани камбудҳои ва мушкилоти соҳа бағоят муҳим аст.

Дар сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои охир ба масъалаи мазкур тавачҷуҳи зиёд дода мешавад. Эълон гадидани соли 2018 “Соли рушди сайёҳӣ ва хунарҳои мардумӣ” ва солҳои 2019-2021 “Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва хунарҳои мардумӣ”, ки ин далели дигари интиҳоби дурусти мавзӯи зайл барои омӯзиш мебошад. Барои пажӯҳиши ин мавзӯ дар ҳудуди ҷумҳурӣ сарчашма, маводи бойгонӣ ва адабиёти илмӣ мавҷуд аст. Истифодаи тавсияҳои, ки натиҷа ва маҳсули ин кори таҳқиқотӣ

мебошад ба манфиати соҳаи мавриди таҳқиқ буда, истифодаи тавсияҳои мазкур сатҳу сифати корро беҳтар месозад.

Сатҳи омӯзиши мавзӯ. То ба имрӯз роҷеъ ба масъалаи мавриди таҳқиқ – таърихи туризм дар даврони соҳибистиклолии Тоҷикистон асари ҷудогона нашр нашудааст, аммо як зумра муҳаққиқини тоҷик ва хориҷӣ доир ба самтҳои гуногуни сайёҳӣ рисолаҳои номзадӣ дифоъ карда, аз паҳлуҳои гуногуни ба таърих ва рушди туризм дар Тоҷикистон ёдовар шудаанд.

Соли 2006 муҳаққиқ М.И. Қодирова таҳти унвони «Таҳсилоти сайёҳӣ дар Тоҷикистон: ҳолат ва мушкилот»¹ рисолаи номзадӣ дифоъ намуда, ҷанбаҳои педагогии масъалаи сайёҳиро дар кишвар мавриди таҳқиқ қарор додааст. Дар баробари ба даст омадани суботи комили сиёсӣ ботадрич ба ҳамаи соҳаҳо, аз ҷумла ба илм диққати вежа зоҳир гардида, дар радифи он масоили муҳталифи марбути сайёҳӣ аз ҷониби муҳаққиқон ба риштаи таҳқиқ кашида шуданд. Ин буд, ки дар соли 2010 якбора чор рисолаи номзадӣ дар самти омӯзиши паҳлуҳои гуногуни соҳаи сайёҳӣ дифоъ гардид, ки муҳимтарини онҳо «Таърихи туризм дар Тоҷикистон»²-и муҳаққиқ Н.В. Пивоварова маҳсуб мешавад. Диссертатсияи мазкур аз ду боб ва панҷ зербоб иборат мебошад. Боби аввали диссертатсия «Таърихи туризми Тоҷикистон дар замони Шӯравӣ» (с.18-108) ном дошта, зербоби аввал (с.18-52) ба гузаштаи таърихи туризми халқи тоҷик бахшида шудааст. Муаллиф танҳо ба зикри сайёҳони рус иктифо кардааст. Зербоби дигари диссертатсия (с. 53-74) «Ташаккули соҳаи сайёҳии Тоҷикистон дар нимаи аввали асри ХХ» ном дорад. Муаллиф 5 омили рушди туризмро ном бурдааст. Ин авомил таҳқиқи Помир дар солҳои 1928-1936, пайдо шудани нақлиёти нав дар Тоҷикистон, рушди роҳсозӣ дар кишвар, ба вучуд омадани муассисаҳои сайёҳӣ (истироҳатгоҳҳо) ва рушди алпинизм дар Тоҷикистон мебошанд.

Зербоби сеюми боби аввал «Рушди туризм дар ҶШС Тоҷикистон солҳои 60-80-уми асри ХХ» ном дорад (с. 75-108). Муаллиф таъсиси управления (раёсат)-и туристиву сайёҳӣ дар назди Иттифокҳои касабаи Тоҷикистон дар соли 1960-ро рӯйдоди муҳим арзёбӣ мекунад.

Боби дуюми диссертатсия «Рушди туризм дар солҳои истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон» номида шудааст.

Зербоби аввал «Тағйироти сохторӣ ва бунёди асосҳои ҳуқуқии соҳаи туризм дар Тоҷикистон» ном дорад (с. 109-139). Дар ин қисмат муаллиф доир ба пайомадҳои нуговори фурупошии Шӯравӣ ва таъсири он ба соҳаи туризм, қабули қонунҳои ки низоми туризмро ба танзим овард, таъсиси муассисаи сайёҳӣ («Сайёҳ») ва фаъолияти он, шартномаҳои байнидавлатӣ барои рушди туризм, қабули қарорҳои дахлдори ҳукуматӣ доир ба туризм ва таъсиси Кумитаи кор бо ҷавонон, варзиш ва сайёҳӣ маълумот додааст. Муаллифи диссертатсия бештар факту рақамҳои омори зикр карда,

¹ Қодирова, М.И. Туристское образование в Таджикистане: состояние и проблемы: автореф. дис. ... канд. пед. наук / М.И. Қодирова. – Душанбе, 2006. – 24 с.

² Пивоварова, Н.В. История туризма в Таджикистане (XX – начало XXI вв.): дис. ... канд. ист. наук / Н.В. Пивоварова. - Душанбе, 2010. - 172 с.

сабабҳои қафомонии соҳа ва ҳолати воқеии туризм дар Тоҷикистонро баён накардааст.

Зербоби охирини диссертатсия «Индустрияи туристии Тоҷикистон дар ибтидои асри XXI: стратегия ва дурнамо» ном дорад. Муаллиф ин зербобро ба иқдомҳои давлату ҳукумати Тоҷикистон бар рушди соҳа ихтисос додааст. Аз ҷумла, эълон шудани Варзоб ҳамчун минтақаи туристӣ, таъсиси мамнуъгоҳи Саразм, зикри минтақаҳои туристии Тоҷикистон, қабули қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи рушди туризм, роҳҳо ва минтақаҳои туристӣ ихтисос додааст.

Хулосаи Н.В. Пивоварова аз 8 банд иборат буда, 5 банди он перомуни туризм дар замони қадиму асри миёна ва пайдо шудани туризм дар замони Шӯравӣ дахл дорад. Дар банди 6-8-уми рисола муаллиф дар хусуси таъсири фурупошӣ ба туризм ва иқдомҳои Тоҷикстон доир ба зинда шудани ин соҳа ва қарорҳои қабулшуда роҷеъ ба туризм маълумот додааст. Новобаста аз баъзе дастовардҳои рисола, муаллиф вазъи воқеии туризм дар Тоҷикистони соҳибистиклол, хусусан масъалаи муҳим - харобшавии сохтори сайёҳии кишварро баён накардааст. Дар рисола перомуни мероси таърихиву фарҳангӣ ва нақши он дар ин соҳа низ маълумот дода намешавад.

Муҳаққиқ М.А. Азимова ҷанбаҳои педагогии оmodасозии касбии менечерони соҳаи сайёҳиро таҳқиқ намуда, таҳти унвони «Омилҳои педагогии тайёрсозии касбии менечерони сайёҳӣ дар Тоҷикистон» рисолаи илмӣ таълиф кардааст¹. Дар масъалаи танзими ҳуқуқии фаъолияти сайёҳӣ дар кишвар муҳаққиқ Д.Ш. Сангинов таҳти унвони «Танзими ҳуқуқии фаъолияти сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон²», Д.Ш. Ёров дар бораи самаранокии сайёҳии хочагидорӣ ва таъсири он ба рушди бахши аграрии маҷмааи аграрию истехсолии кишвар рисолаи илмӣ таълиф намуд³. Ҳуқуқшинос Д.Ш. Сангинов, инчунин, дар бораи паҳлуҳои дигари масъалаи ҳуқуқии туризм дар Тоҷикистон якҷанд асари дигар низ эҷод кардааст⁴.

Соли 2011 муҳаққиқи дигар У.А. Сафаров таҳти унвони «Такмили механизми танзими давлатии соҳаи сайёҳӣ дар давраи гузариш: дар асоси маводи Ҷумҳурии Тоҷикистон»⁵ диссертатсияи номзадӣ дифоъ намуда, ҷанбаҳои иқтисодии танзими давлатии соҳаи сайёҳии давраи гузаришро дар асоси маводи Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди омӯзиш қарор додааст.

¹ Азимова, М.А. Педагогические аспекты профессиональной подготовки менеджеров туризма в Таджикистане: автореф. дис. ... пед. наук / М.А. Азимова. – Душанбе, 2010. – 22 с.

² Сангинов, Д.Ш. Правовое регулирование туристской деятельности в Республике Таджикистан: автореф. дис. кан. юриди. наук. / Д.Ш. Сангинов. – Душанбе, 2010. – 23 с.

³ Ёров, Д.Ш. Эффективность сельского туризма и его влияние на развитие аграрного сектора АПК (на материалах Республики Таджикистан): автореф. дис. ... канд. эконом. наук / Д.Ш. Ёров. – Душанбе, 2010. – 23 с.

⁴ Сангинов, Д. Ш. Ҳуқуқи сайёҳии (туристии) Ҷумҳурии Тоҷикистон / Д.Ш. Сангинов – Душанбе: Эр-граф, 2012. -500 с., Ҳуқуқи сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон (санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ). – Душанбе: Эр-граф, 2012. -320 с.

⁵ Сафаров, У.А. Совершенствование механизма государственного регулирования туристической сферы в условиях переходного периода: на материалах Республики Таджикистан: автореф. дис... канд. эконом. наук / У.А. Сафаров. – Душанбе, 2011. – 24 с.

Илова бар ин, соли 2017 муҳақиқи ватанӣ М.С. Собиров диссертатсияи номзадии худро бо унвони «Хусусияти иқтисодӣ-географии ташкили ҳудудии комплекси сайёҳӣ-рекреатсионии Тоҷикистони марказӣ»¹ дифоъ намуда, масъалаҳои иқтисодӣ-географии ташкили ҳудудии комплекси сайёҳӣ-рекреатсионии Тоҷикистони марказиро муайян намудааст. Муҳақиқи тоҷик А.А. Мамадризохонов дар пажӯҳиши худ ба масъалаи муҳим – рушди экотуризм таваҷҷуҳ зоҳир карда, масъалаҳои асосии ин соҳа ва дурнамои рушди онро баррасӣ кардааст. Аммо ӯ дар таҳқиқоти мазкур ба таърихи рушди туризм камтар таваҷҷуҳ доштааст.

Диссертатсияи номзадии Ф.С. Қодиров таҳти унвони «Таъсири омилҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ барои ҳифз ва рушди эҷодиёти ороишӣ-амалии халқии Тоҷикистон» як андоза ба мавзӯи таҳқиқшаванда наздик аст, аммо меҳвари таҳқиқоти мазкурро масъалаҳои педагогӣ ва аҳамияти туризм дар тарбияи мардум ташкил медиҳад.

Доир ба таърихи туризм ва дигар масъалаҳои рушди он олимони хориҷӣ низ асару мақолаҳои таълиф намудаанд. Дар баробари нишон додани омили иқтисодӣ ва иҷтимоӣ дар ин таҳқиқот, инчунин, масъалаҳои таърихӣ рушди туризм дар кишварҳои алоҳида, аз ҷумла Федератсияи Россия ва дигар давлатҳои ИДМ то дараҷаи муайян таҳқиқ карда шудаанд². Илова бар ин, бояд зикр намуд, ки саҳми маҳақиқони рус дар пажӯҳиши самтҳои мухталифи соҳаи сайёҳӣ ва роҳҳои рушди он хеле назаррас аст.

Масъалаи омӯзиши паҳлуҳои гуногуни туризми минтақаҳои алоҳидаи ин ё он кишвар вобаста ба муҳим гаштани ин соҳа пайваستا дар маркази таваҷҷуҳи олимону мутахассисони ватанӣ ва хориҷӣ қарор дорад.

Ҳамин тавр, ошноӣ ба сатҳи омӯзиши мавзӯи мазкур адабиёти ба мавзӯъ дахлдошта нишон медиҳад, ки то ин дам ягон асари таҳқиқотӣ ва диссертатсияи илмӣ доир ба таърихи рушди туризм дар Тоҷикистон ба миён наомадааст. Ин омилҳо моро водор карда, ки мавзӯи таҳқиқотии хешро ба таърихи рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ихтисос диҳем.

¹ Собиров, М.С. Экономико-географические особенности территориальной организации туристско-рекреационного комплекса центрального Таджикистана: дис. ... канд. геог. наук / М.С. Собиров. – Душанбе, 2017. – 153 с.

² Жыргалбеков, Т. Ж. История развития туризма в Кыргызстане (50-е годы XIX века — 80-е годы XX века): автореф. дис. ... док. ист. наук / Т.Ж. Жыргалбеков. – Бишкек, 1995. – 40 с., Юрчикова, Е.В. Туризм в СССР в конце 1920-х - начале 1930-х годов: организационные и пропагандистские аспекты движения: автореф. дис. ... канд. ист. наук / Е.В. Юрчикова. – М., 2006. – 24 с., Пименова, Е.Н. История становления и развития экологического туризма в России на рубеже XX - XXI веков (на примере Удмуртской республики): автореф. дис. ... канд. ист. наук / Е.Н. Пименова. – 2006, Ижевск. – 25 с., Красная, С.А. Культурный туризм: просветительская сущность II факторы развития: автореф. дис. ... канд. куль. наук / С.А. Красная. – М., 2006. – 21 с., Соколова, М.В. Туризм как культурно-исторический феномен: дис. ... док. куль. наук / М.В. Соколова. – М., 2007. – 396 с., Шербакова, С.А. Влияние международного туризма на экономику стран мира: автореф. дис. ... канд. геогр. наук / С.А. Шербакова. - М.: 2004. – 24 с., Дулов, А.Н. История путешествий и туризма / А.Н. Дулов, К.А. Дюхова, Д.В. Юрчак: монография. – Витебск: УО «ВГУ им. П.М. Машерова», 2011. – 139 с., История туризма (Ростуризм): учебник / Ю.С. Путрик под ред. и др. — М.: Федеральное агентство по туризму, 2014. — 254 с., Воронкова, Л.П. История туризма и гостеприимства / Л.П. Воронкова. – М.: Фаир-Пресс, 2004. – 304 с., Квартальнов, В.А. Туризм. Учебник / В.А. Квартальнов. — М.: Финансы и статистика, 2002. – 320 с...

ТАВСИФИ УМУМИИ КОР

Робитаи кор бо барномаҳо (лоихаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ.

Диссертатсия дар доираи татбиқи мавзӯи илмӣ-таҳқиқотии кафедраи таърих ва робитаҳои байнифарҳангии ДДЗТ ба номи С. Улуғзода дар мавзӯи «Равишҳои муосири тадриси фанҳои ҷамъиятӣ-гуманитарӣ» барои солҳои 2016-2020 иҷро гардида, инчунин, бо «Барномаи рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2020 (қарори ҲҚТ аз 01.03.2018, №80), «Стратегияи рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (қарори ҲҚТ аз 01.08.2018, №372)» робита дошта, ҷиҳати татбиқи бандҳои дахлдори онҳо мусоидат мекунад.

Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот. Ҳадаф аз таҳқиқи таърихи туризм дар Тоҷикистонро метавон ба қисмҳои зерин ҷудо намуд:

- омӯзиши мероси таърихӣ ва фарҳангии халқи тоҷик ҳамчун ҷозибҳои сайёҳии Тоҷикистон;
- таҳқиқи сиёсати давлатии Тоҷикистон дар самти туризм, фароҳам овардани шароити сиёсӣ, базаи ҳуқуқӣ ва даврабандии таърихии рушди туризм;
- омӯзиши ниёзҳои иқтисодии Тоҷикистон ва сармоягузорӣ дар самти туризм;
- таҳқиқи таърихи бунёди ниҳоди дахлдор дар соҳаи туризм ва марҳилаҳои асосии фаъолияти он;
- омӯзиши иқтидори экотуризм дар Тоҷикистон ва дурнамои рушди он;
- баррасии имкониятҳои туризми дохилӣ ва роҳҳои тавсеаи он: мушкilot ва дурнамо;
- таҳқиқи иқтидор ва рушду тавсеаи туризми табобатӣ дар Тоҷикистон;
- омӯзиши шаклгирӣ ва рушди туризми байналмилалӣ дар Тоҷикистон.

Объекти таҳқиқ. Ба сифати объекти таҳқиқ, пеш аз ҳама, сиёсати давлатии Тоҷикистон дар самти туризм, сарчашмаҳои меъёрии ҳуқуқии ба соҳаи туризм бахшидашуда, ҳуди соҳаи сайёҳӣ дар Тоҷикистон, сарчашмаҳои сайёҳӣ-мавзӯҳои нодири табиӣ, олами набототу ҳайвонот, чашмаҳои шифобахш, мероси таърихӣ-фарҳангӣ, экотуризм, туризми табобатӣ ва омилҳои рушди туризми байналмилалӣ доништа шудааст.

Предмети таҳқиқ. Таърих ва рушди соҳаи сайёҳӣ дар даврони соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 1991-2016).

Навгониҳои илмӣ. Дар диссертатсия бори нахуст таърихи туризм дар замони Истиклолияти давлатӣ (солҳои 1991-2016) мавриди пажӯҳиш қарор гирифта, дар асоси сарчашмаҳои боэътимод ҷараёни эҳё ва ташаккули туризм дар марҳилаҳои муайяни таърихӣ таҳқиқ шудааст. Дар қори илмии мазкур сарчашмаҳои сайёҳӣ, нишондиҳандаҳои оморӣ, шакл ва навҳои туризми муосири тоҷик ва роҳҳои инкишофи минбаъдаи он мавриди баррасӣ қарор гирифта, афзалиятҳои соҳаи сайёҳии муосири мо нисбат ба дигар марҳилаҳо бозгӯ шудаанд.

Ҳамзамон, масъалаҳои зерин ба ҳайси навгониҳои илмӣ дар диссертатсия муайян карда шудаанд:

- мероси таърихӣ ва фарҳангии халқи тоҷик ҳамчун ҷозибҳои сайёҳии Тоҷикистон омӯхта шуд;

- бори нахуст сиёсати давлатии Тоҷикистон дар самти туризм, фароҳам овардани шароити сиёсӣ, базаи ҳуқуқӣ ва даврабандии таърихии рушди туризм таҳқиқ карда шуд;
- ниёзҳои иқтисодии Тоҷикистон ва сармоягузорӣ дар самти туризм омӯхта шуд;
- аввалин маротиба таърихи бунёди ниҳоди дахлдор дар соҳаи туризм ва марҳилаҳои асосии фаъолияти он таҳқиқ карда шуд;
- иқтидори экотуризм дар Тоҷикистон ва дурнамои рушди он омӯхта шуд;
- бори нахуст имкониятҳои туризми дохилӣ ва роҳҳои тавсеаи он: мушкилот ва дурнамо таҳқиқ карда шуд;
- аввалин маротиба иқтидор ва рушду тавсеаи туризми табобатӣ дар Тоҷикистон омӯхта шуд;
- бори нахуст шаклгирӣ ва рушди туризми байналмилалӣ дар Тоҷикистон таҳқиқ карда шуд.

Ҳамчунин, таҳқиқи илмӣ проблемаҳои мухталифи соҳаи туризми тоҷик дар замони истиқлолияти давлатӣ ба сифати соҳаи муҳим ва муаррифиқунандаи кишвар имкон додааст, ки роҷеъ ба бунёди манбаъҳои нави туризм, роҳҳои ривочи туризми мавсимӣ, ташаккули инфрасохтори туристӣ ва ҷалби сармоягузорӣ ва сайёҳии ватанию хориҷӣ бори нахуст мавриди омӯзиш ва таҳқиқи ҳамаҷонибаи илмӣ сурат гирифта, ҳулоса ва пешниҳодоти судманд ибраз дошта шавад. Дар диссертатсияи мазкур нақши туризм дар сиёсат ва рушди иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии кишвар ба таври амиқ таҳқиқ шудааст.

Услуб ва равишҳои таҳқиқ. Диссертатсия дар заминаи методҳои муқоисавию таърихӣ, муқоисавию таҳқиқотӣ, таҳлили оморӣ, услуби назарияи таърихшиносӣ, таҳлил ва ҷамъбасти натиҷаи фаъолияти амалӣ, анҷом дода шудааст.

Сарчашмаҳои таҳқиқот. Заминаи сарчашмаҳои таҳқиқотро метавон ба гурӯҳҳои зерин тақсим намуд:

Гурӯҳи якумро асарҳо, паёмҳо ва суханрониҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон¹ ташкил намуда, ҳамчун нуқтаҳои асосӣ дар пешрафти соҳа маҳсуб мешаванд.

Ба гурӯҳи дуюм дар иншои диссертатсия мавод аз бойгонии ҷорӣ Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи кор бо ҷавонон ва варзиши назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Агентии омили назди

¹ Раҳмонов, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат / Э. Раҳмонов. – Душанбе: Ирфон, 2002. – Ҷ.1. – 512 с., Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат / Э. Раҳмонов. – Душанбе: Ирфон, 2002. – Ҷ.2. – 430 с., Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (30.04.2004) [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/6615> (санаи истифодабарӣ: 22.02.2017)., Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (20.04.2006) [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/198> (санаи истифодабарӣ: 22.02.2017)..., Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба 10-солагии Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон (08.09.2001) [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/15140> (санаи истифодабарӣ: 10.03.2017)

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон¹, Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода шуда ба мо имкон фароҳам овард, ки далелҳои муътамад оид ба мавзӯи таҳқиқотӣ дастрас намоем. **Гурӯҳи сеюмро** санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳои ба фаъолияти сайёҳӣ бахшидашуда, фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, концепсия ва барномаҳои давлатии қабулгашта дар рушди сайёҳии кишвар, созишномаҳои ҳамкорӣ ва ёддошти тафоҳум дар соҳаи туризм бо кишварҳои хориҷа мансуб мешванд². Ба **гурӯҳи чорум** маҷмӯи маълумоти омориё³, ки дар асоси он нишондиҳандаҳои рақамӣ оид ба ташаккул ва рушди туризм дар Тоҷикистон инъикос ёфтаанд, ташкил медиҳанд. **Гурӯҳи панҷумро** монография, дастурҳои таълимӣ ва илмӣ-методӣ, брошюраҳо ва мақолаҳои илмӣ муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ, ки ба паҳлуҳои гуногуни соҳаи сайёҳӣ бахшида шудаанд⁴, дарбар

¹ Бойгонии Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ф. 404. – Оп.6. – Д. 305, 554; Ф. 20. – Оп. 21. – Д. 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946., Бойгонии қорӣи Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маълумоти солҳои 2001-2006., Бойгонии қорӣи Кумитаи қор бо қавонон ва варзиши назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маълумоти солҳои 2007-2016., Бойгонии қорӣи Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ҳисоботи солонаи соли 2017, Бойгонии қорӣи Агентии омори назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Омори туризм дар солҳои 2005-2009.

² Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе, 2016. – 135 с., Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи туризм». – Душанбе, 1999. – №824. – 3 сентябр [манбаи электронӣ]. URL: http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=61 (санаи истифодабарӣ: 14.03.2017), Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таъсиси Ширкати миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба туризм. – Душанбе. – №461. – 1996. – 8 апрел [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 15.03.2018)., Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи «Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» эълон намудани соли 2018». – Душанбе, 2017. – №977. – 29 декабр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 17.03.2018)... Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ба баланси ширкати миллии туризми Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронидани бинои воқеъ дар кӯчаи Пушкин, ҳонаи № 14. – Душанбе, 1997. – №183. – 4 май [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 10.03.2018)., қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи барномаи тадбирҳои таъхирнопазир оид ба инкишофи туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 1997-1998. – Душанбе, 1997. – № 363. – 12 август [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 16.03.2017)., қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи минтақавӣ истироҳат ва туризм эълон кардани ҳудуди ноҳияи Варзоб”. – Душанбе, 1999. – № 373. – 18 август [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 19.03.2018)., қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақавӣ истироҳат ва туризм эълон кардани дараи Ромит». – Душанбе, 2000. – № 358. – 18 сентябр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 14.07.2018)., қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи минтақавӣ туризми байналмилалӣ эълон намудани ноҳияи Балҷувон”. – Душанбе, 2001. – №498. – 3 ноябр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 12.03.2018). ... Концепсияи рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009 - 2019”. – Душанбе, 2009. – №202. – 2 апрел [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 19.03.2018)., Барномаи давлатии рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004-2009. – Душанбе, 2003. – №582. – 29 декабр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 04.04.2018)... Қарори Шӯрои Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар хусуси Созишномаҳои байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Халқии Хитой оид ба ҳавастмандгардонӣ ва ҳифзи мутақобилаи маблағгузориҳои асосӣ ва ҳамкорӣ дар соҳаи туризм». – Душанбе, 1993. – № 464. – 12 сентябр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 17.03.2018)...

³ Международные рекомендации по статистике туризма / ЮНВТО (МРСТ 2008. Статистические документы. – Серия М № 83, Мадрид, Нью-Йорк, 2008. – 179 с., Статистика туризма / Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. – Душанбе, 2009. – 25 с., Нишондиҳандаҳои омории соҳаи сайёҳӣ дар солҳои 2010-2011-2012-2013-2014-2015-2016 ва 2017 / Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон...

⁴ Дулов, А.Н. История путешествий и туризма / А.Н. Дулов, К.А. Дюхова, Д.В. Юрчак: монография. – Витебск: УО «ВГУ им. П.М. Машерова», 2011. – 139 с., Қодиров, Ф.С. Захираҳои туристӣ: ёдгориҳои

мегиранд. **Гурӯҳи шашумро** диссертатсия ва авторефератҳои муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ ташкил медиҳад¹, ки мо дар иншои диссертатсия истифода намудем. Ҳамчунин, якчанд маводи марбут ба самти сайёҳӣ дар матбуоти даврӣ ва сарчашмаҳои электорнӣ дар шабакаи интернет истифода бурда шудааст, ки метавон онҳоро ба **гурӯҳи ҳафтум** дохил намуд².

Аҳамияти назариявӣ. Аҳамияти назариявии диссертатсия аз он иборат аст, ки чараёни эҳё ва рушти туризм дар Тоҷикистон, проблемаҳо ва роҳҳои ҳалли онҳоро дар давраҳои муайяни таърихӣ дар асоси сарчашмаҳои боътимоди таърихӣ, илмӣ ва омӯри муайян карда шудааст. Инчунин, сарчашмаҳои табиӣ ва иқтисодии сайёҳӣ, роҳҳои инкишофи инфрасохтори сайёҳӣ ботафсил мавриди таҳқиқи илмӣ қарор гирифтаанд.

Арзиши амалӣ. Татбиқи амалии натиҷаҳои таҳқиқотро дар раванди банақшагирӣ ва амсиласозии низомҳои муосири соҳаи сайёҳӣ, таҳияи концепсияҳо ва барномаҳои давлатии рушди соҳаи сайёҳӣ, таҳияи китобҳои дарсӣ, дастурҳои таълимӣ, барномаҳои таълимӣ оид ба ихтисосҳои равияи сайёҳӣ ва меҳмондорӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ва миёнаи касбии кишвар, инчунин тарҳрезии моделҳои муосири хизматрасониҳои туристӣ ва таҳияи хатсайрҳои сайёҳӣ истифода бурдан мумкин аст. Ҳамзамон, натиҷаҳои таҳқиқот барои таҳқиқоти бунёдӣ оид ба соҳаи туризм, таърихи туризм ва масъалаҳои марбут ба намудҳои алоҳидаи туризм заминаҳои мусоиди иттилооти илмиро фароҳам меорад.

Илова бар ин, натиҷаҳои таҳқиқот дар чараёни таълиму тарбияи донишҷӯёни ихтисосҳои равияи сайёҳӣ ва меҳмондорӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ва миёнаи касбӣ мавриди истифода ва татбиқ қарор мегирад.

Саҳми шахсии довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ дар он аст, ки ӯ бевосита аз сарчашмаҳои муътамад истифода карда, ба як қатор мавзӯҳои сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон сафар карда, ҳолати инфрасохтори ҷойҳои сайёҳӣ, имкониятҳои воқеии рушд ва тавсеаи соҳаро мавриди омӯзиши ҳамаҷониба қарор додааст. Дар заминаи омӯзиш муҳаққиқ бори нахуст

фарҳангӣ-таърихӣ ва табиӣ / Ф.С. Қодиров. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 128 с., Мамадризохонов, А.А. Ташкили фаъолияти экотуристӣ / А.А. Мамадризохонов. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – 376 с. 129., Сангинов, Д. Ш. Ҳуқуқи сайёҳии (туристии) Ҷумҳурии Тоҷикистон / Д.Ш. Сангинов – Душанбе: Эр-граф, 2012. -500 с. 136., Акбари Шарбатӣ. Арзишҳо ва асароти санъати туризм / Шарбатӣ Акбари // Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон. –2010.- № 6(62). – С. 207-210., 137., Ван Циншен. Историко-культурный туризм и развитие туристических городов / Циншен Ван // Культура народов Причерноморья. – 2002. – № 35. – С. 11-45....

¹ Азимова, М.А. Педагогические аспекты профессиональной подготовки менеджеров туризма в Таджикистане: дис... канд. пед. наук. / М.А. Азимова. – Душанбе, 2010., Ёров, Д.Ш. Эффективность сельского туризма и его влияние на развитие аграрного сектора АПК (на материалах Республики Таджикистан): автореф. дис. кандидат экономических наук / Д.Ш. Ёров. – Душанбе, 2010. – 25 с., Жыргалбеков, Т. Ж. История развития туризма в Кыргызстане (50-е годы XIX века — 80-е годы XX века): автореф. дис... док. ист. наук / Т.Ж. Жыргалбеков. – Бишкек, 1995. – 40 с., Кодирова, М.И. Туристское образование в Таджикистане: состояние и проблемы: автореф. дис... канд. пед. наук. – Душанбе, 2006. – 24 с., Пивоварова, Н.В. История туризма в Таджикистане (XX – начало XXI вв.): дис... канд. ист. наук. / Н. В. Пивоварова. - Душанбе, 2010. - 172 с.

² Қурбон, Ш. Сайёҳии таърихӣ – фарҳангӣ. Ба он таваҷҷуҳи зарурӣ зоҳир намешавад / Ш. Қурбон // Ҷумҳурият. – 2017. – 29 июн., Боздид аз Маҷмааи кӯҳию лижаронии «Сафед-Дара» дар ноҳияи Варзоб [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/13785> (санаи истифодабарӣ: 15.09.2019), Сайёҳӣ [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/taxonomy/term/5/263> (санаи истифодабарӣ: 01.03.2018)...

самтҳои сайёҳии хусусияти миллию ҷуғрофидоштаи Тоҷикистонро муайян карда, сайёҳии экологӣ, кӯҳӣ, табобатӣ ва таърихӣ фарҳангиро афзалтар шуморидааст.

Муқаррароти умумии барои ҳимоя пешниҳодшаванда.

1. Муҳимтарин омили ҷалби сайёҳони дохиливу хориҷӣ ба Тоҷикистон мероси бостониву таърихӣ дерин, ғановати фарҳангӣ, иқлиму табиати нотақрор, захираҳои табию фароғатӣ, чашмаҳои шифобахш ва сарзамину мардуми он ба шумор мераванд.

2. Фурӯпошии ИҶШС ва ҷанги шаҳрвандӣ ба ишкишофи соҳаи сайёҳӣ хисороти зиёд оварда, боиси коҳиш ёфтани эътимоди сайёҳони хориҷӣ ба Тоҷикистон ва сабабгори харобии мавзеҳои таърихӣ-сайёҳӣ ва ҳатто ба хориҷи кишвар кашонидани баъзе осори нодири таърихӣ гардид.

3. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзҳои нахустини барқарор гардидани соҳти конститутсионӣ, дар баҳри эҳё ва рушди соҳаи сайёҳӣ тадбирҳои мушаххасро роҳандозӣ намуда, соли 1993 нахустин созишномаҳои байнидавлатии рушди сайёҳиро ба имзо расонид.

4. Мавҷуд набудани мақоми ягонаи идораи соҳа, парокандагии фаъолияти корхонаҳои сайёҳӣ, ҳолати ғайриқаноатбахши соҳтори хизматрасонии мавҷуда, инчунин, набудани мутахассисҳои соҳа барои кор дар шароити нави иқтисодӣ аз муҳимтарин омилҳои заволи соҳаи сайёҳӣ ба шумор мерафтанд.

5. Таъсиси ниҳоди дахлдор ва масъулу ҷавобгӯ барои рушди сайёҳӣ дар кишвар яке аз иқдомоти ҷиддӣ ва муфиду саривақтии Ҳукумати мамлакат буда, омори мавҷуда шаҳодат медиҳад, ки ба кор шурӯъ кардани он фаъолияти соҳаро ба таври кулӣ дигаргун кард.

6. Тадбирҳои муҳимми сиёсӣ ҷиҳати таъсиси мақомоти салоҳиятдору масъул, қабули санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ ва аз нигоҳи иқтисодӣ таваҷҷуҳ кардан ба соҳа ва ихтисос додани маблағҳои зарурӣ барои рушди соҳа боиси дигаргуниҳои кулӣ дар самти рушди туризм гардид.

7. Барои тавсеаи сайёҳӣ Тоҷикистонро мебояд ба ҷанд асли муҳим таваҷҷуҳ дошта бошад, то дар радбадандии байналмилалӣ созмонҳои ҷаҳонӣ доир ба сайёҳӣ мавқеи муносибро соҳиб шавад. Муаррифии яке аз навҳои хеле пурсуди сайёҳӣ дар Тоҷикистон, ки сайёҳии табобатӣ аст, барои сайёҳони хориҷӣ аҳамияти махсус дорад.

8. Суботи амнияти сиёсӣ ва сиёсатгузорию дурусти Ҳукумати Тоҷикистон сабаб шуд, ки сайёҳии байналмилалӣ низ дар кӯтоҳмуддат рушд карда, ба соҳаи судофарин мубаддал гардад. Гузашта аз ин, даромад аз соҳаи мазкур боиси баланд гаштани обрӯву нуфузи байналмилалӣ Тоҷикистон ва дар навбати худ беҳтар гаштани фазои таҳаммулпазирӣ дар кишвар гардид, ки нишонае аз гуфтугӯи фарҳангҳову тамаддунҳост.

Апробатсияи диссертатсия. Диссертатсияи мазкур дар кафедраи таърих ва робитаҳои байнифарҳангии Донишқадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода омода гардида, бобҳои он дар ҷаласаҳои кафедра мавриди муҳокима қарор гирифтааст. Муқаррароти асосӣ ва хулосаҳои диссертатсия дар 8 мақолаи илмӣ муаллиф, аз ҷумла 5 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии

назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба нашр расидаанд. Ҳамчунин, нуктаҳои асосии таҳқиқот дар конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ (2018), конференсияҳои ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ (2016-2018), конференсияҳои илмӣ-амалӣ ва илмӣ-назариявӣ ҳаёти профессорону омӯзгорон ва донишҷӯёни Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (2017-2019) маъруза шуда, мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Диссертатсия дар ҷаласаи васеи кафедраи таърих ва робитаҳои байнифарҳангии Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (протоколи №7, аз 18.03.2019) ва шуъбаи таърихи навтарини Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносӣ ба номи Аҳмади Дониши Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (протоколи №6, аз 11.06.2019) муҳокима карда шуда, барои дифоъ пешниҳод гардид.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз 189 саҳифаи матни компютерӣ, муқаддима, се боб, хулоса ва рӯйхати адабиёт (183 номгӯй) иборат аст.

МАЗМУНИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима муҳиммат ва сатҳи омӯзиши мавзӯ, мақсад ва вазифаҳо, объект ва предмет, наwgонии мавзӯ асоснок карда шуда, сарчашмаҳои таҳқиқ ва нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда муайян карда шудаанд.

Боби якум диссертатсия «**Заминаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**» ном дошта, аз се зербоб иборат мебошад. Дар зербоби аввал «**Мероси таърихӣ ва фарҳангии халқи тоҷик ҳамчун ҷозибҳои сайёҳии Тоҷикистон**» иқтидор ва имкониятҳои мероси гаронарзиши таърихӣ ва фарҳангии халқи тоҷик ҳамчун ҷозибҳои сайёҳӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтааст.

Ҳар як кишвари олам дорои ҷозибҳои хоси сайёҳӣ мебошад. Маҳз ҳамин ҷозибҳо, ки зодаи завуқу ҳунари халқу миллатҳо мебошанд, дар ҷалби сайёҳон ва ба ин васила афзудани даромад ба бучети давлат нақши асосиро мебозанд. Ҷозибҳои сайёҳиро метавон ба таври гуногун тавсифу тасниф намуд, аз ҷумла *ҷозибҳои табиӣ* – обу ҳаво, манзараҳои зебои табиат, кӯҳу чангалҳо, олами ҳайвоноту наботот, *ҷозибҳои сунъӣ*, ки маҳсули таъриху фарҳанг, ҳунару тахайюлотӣ инсон мебошанд - *боғҳои хос* – боғи Ирам, боғи ҳайвонот, маҷмааҳои фарҳангии фароғатӣ, Кохи Наврӯз, Қасри Арбоб, Маҷмааи Хуррамшаҳр ва ғ. Ҷозибҳои ҳоро, инчунин, метавон аз *нигоҳи таърихӣ* тасниф намуд – *ҷозибҳои бостонӣ* – ёдгориҳои шаҳри Саразм, қалъаи Хулбук, Қалъаи Ҳисор, муҷассамаи Буддо, ҷозибҳои дунёи нав – Парчами давлатӣ, гулгашту хиёбонҳо ва ғайра.

Тоҷикистон таъриху тамаддуни бостонӣ, мероси нодири таърихӣ фарҳангӣ ва табиати зебову дилангез дорад, маҳз аз ҳамин ҷиҳат яке аз мақсадҳои мушаххаси эълон гардидани солҳои 2019-2021 ба унвони «Соли рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунари мардумӣ» татбиқи имкониятҳои мазкур мебошад. Мероси таърихӣ фарҳангии Тоҷикистон барои рушди туризми экологӣ, маърифатӣ, кӯҳнавардӣ кӯҳӣ созгор буда, ҳар як минтақаи Тоҷикистон метавонад объектҳои таърихӣ-фарҳангӣ, табиӣ, мероси бойи

хунарии худро барои сайёҳон дар шаклҳои гуногун ва алоҳида пешкаш намояд. Худуди Тоҷикистонро бо объектҳои сайёҳӣ метавон мутаносибан ба ҳафт минтақа: Суғд, Зарафшон, Ҳисор, Рашт, Вахш, Кӯлоб ва Бадахшон ҷудо намуд, ки онҳо, асосан, аз ҷониби акасарияти олимону мутахассисон пазируфта шудааст.

Яке аз муҳимтарин масъалаи имрӯза дар самти рушди туризми таърихӣ фарҳангӣ таҳия ва интишори хатсайрҳои дорои равияҳои фарҳангӣ ба шумор рафта, дар ин хатсайрҳо бояд ба масъалаи шинос намудани сайёҳон бо мавзеҳои ҷолиби диққат, объектҳои меъморӣ, анъанаҳои халқ, забон, рӯзгору маишати сокинони гирду атроф диққати асосӣ дода шавад. Илова бар ин, бо назардошти ғановати анвои ҳунарҳои мардумии халқи тоҷик бояд аз ҷониби мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи сайёҳӣ дар ҳамкорӣ бо марказҳои илмӣ-таҳқиқотии мамлакат «Консепсияи рушди ҳавзаҳои ҳунари» таҳия ва барои баррасӣ ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод гардад. Дар мавриди таҳияи чунин санади стратегӣ он бояд фарогири масъалаҳои зерин бошад:

Вобаста ба сатҳи ривочу равнақи ин ё он намуди ҳунарҳои мардумӣ ба ҳавзаҳои ҳунари тақсим намудани минтақаҳои ҷумҳурӣ. Масалан, ҳавзаи ривочи атласбофӣ, чакандӯзӣ, ҷӯроббофӣ ва ғайра; андешидани тадбирҳои хос барои ҳамон ҳавзаи мушаххас; муайян намудани таъиноти ҳавзаи мушаххас барои самти муайяни туризм; тарҳрезии хатсайрҳои барои ҳар як ҳавзаи мушаххас бо забонҳои гуногун ва ғайра.

Тадбирҳои андешидаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи татбиқи ташаббуси Пешвои миллат - «Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ»¹ ва фароҳам овардани имкониятҳо, аз ҷумла пурра аз андоз озод намудани истеҳсоли ҳунарҳои мардумӣ (дастӣ), боиси инкишофи бемайлони онҳо, манбаи даромади софи хонаводаҳо, густариши муносибатҳои дипломатӣ (ҳамкорӣҳои гуногунҷабҳа) ва дӯстию рафқати халқу миллатҳои гуногуни ҷаҳон (муаррифии бештари тоҷикон дар олам) гардиданд.

Ҳамин тавр, дар раванди муносибату муколамаи байнифарҳангӣ мероси таърихӣ ва ҳунарҳои мардумӣ бояд ба сифати яке аз унсурҳои барҷастаи таъриху тамаддуни халқу миллат муаррифӣ шаванд.

Дар зерфасли дуоми боби аввал **“Сиёсати давлатии Тоҷикистон дар самти туризм: фароҳам овардани шароити сиёсӣ ва базаи ҳуқуқӣ”** мавриди пажӯҳиш қарор гирифта, дар он мавқеи туризм дар ҷомеаи мусоири Тоҷикистон, назарияҳои муҳаққиқон доир ба робитаи сиёсат ба туризм, ҳолат ва вазъи нуговори туризм дар солҳои аввали соҳибистиклолии кишвар, инчунин даврабандии ягонаи рушди соҳа таҳқиқ карда шудааст.

Аз Тоҷикистони Шӯравӣ дар соҳаи туризм меросе боқӣ монд, ки аз ягон ҷиҳат ба ҳадафҳои давлати соҳибистиклол, ҷавобгӯ набуд. Зеро сиёсати давлати шӯравӣ дар соҳаи туризм тарзе тарҳрезӣ шуда буд, ки ба ҳеҷ вачҳ фарогири манфиатҳои миллии мо набуд. Тоҷикистони мустақил

¹ Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи «Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» эълон намудани соли 2018». – Душанбе, 2017. - №977. – 29 декабр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmkt.tj> (санаи истифодабарӣ: 17.03.2018)

ба ташаккул додани қонунгузории миллӣ оид ба масъалаҳои туризм муваффақ гашт, ки бисёр ҷанбаҳои он тахти салоҳияти вазорату идораҳои мухталиф қарор гирифта, тавассути қонуну қарорҳои гуногун танзим меёфтанд.

Таърихи ташаккулёбӣ ва рушди сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти туризм бо равандҳои ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсии мамлакат робитаи ногурастанӣ дошта, тадриҷан ташаккул ва рушд ёфтааст. Дар осори илмӣ ба соҳаи туризм бахшидашуда даврабандии ягонаи рушди ин соҳа вучуд надорад, вале кӯшишҳои ҷудоғона муҳаққиқон Д.Ш. Сангинов ва Н.В. Пивоварова дар ин самт дида мешавад.

Мо лозим медонем, ки давраи хронологии таҳқиқот солҳои 1991-2016-ро бо назардошти хусусиятҳои тараққиёти Тоҷикистон таърихи ташаккулёбӣ ва рушди низоми ҳуқуқии сайёҳии (туристии) даврони истиқлолияти Тоҷикистонро ба 3 марҳилаи зерин ҷудо намоем, ки ҳар кадом пеш аз ҳама, ба вазъи сиёсӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии малакат робитаи мустақим ва ногурастанӣ доранд:

Марҳилаи якуми ташаккулёбӣ ва рушди сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар самти туризм, солҳои 1991–1997-ро фаро мегирад. Метавон ин давраро ҳамчун зинаи ибтидоӣ дар раванди ташаккулёбии сиёсати давлатии соҳаи туризм арзёбӣ кард.

Марҳилаи дууми ташаккулёбӣ ва рушди ҳуқуқии сайёҳӣ дар Тоҷикистон аз соли 1997, яъне ба имзо расидани Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ то 27-уми ноябри соли 2007, яъне то рӯзи ба сифати узви комилҳуқуқи Созмони Умумиҷаҳонии Сайёҳӣ пазируфта шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон идома меёбад.

Марҳилаи сеюми ташаккулёбӣ ва рушди ҳуқуқии сайёҳӣ дар Тоҷикистон аз рӯзи ба сифати узви комилҳуқуқи Созмони Умумиҷаҳонии Сайёҳӣ пазируфта шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон (27.11.2007) оғоз ёфта, то соли 2016-ро фаро мегирад (яъне солҳои 2007-2016-ро дар бар мегирад).

Дар марҳилаи аввал нахустин қарордодҳои байнидавлатӣ дар хусуси рушди туризм 12 сентябри соли 1993, тахти рақами 464 қарори Шӯрои Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар хусуси созишномаҳои байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Халқии Хитой оид ба ҳавасмандгардонӣ ва ҳифзи мутақобилаи маблағгузориҳои асосӣ ва ҳамкорӣ дар соҳаи туризм”, “Созишномаи ҳамкорӣ дар соҳаи туризми сардорони давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил” (1993) ба тасвиб расиданд.

Бо қабули Конститутсия (1994), ки Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба унвони давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона муаррифӣ намуд, ки баъзе моддаҳои он (аз ҷумла, моддаҳои 1, 10, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 24, 32, 37, 38, 39, 42, 44, 46) меъёрҳои ҳуқуқиеро ифода мекунанд, ки барои соҳаи сайёҳӣ ҳамчун заминаи асосӣ ва муҳимтарини ҳуқуқэҷодкунӣ хизмат мекунанд¹. Ба имзо расидани Созишномаи умумии

¹ Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон . – Душанбе, 2016. – 135 с. - моддаи 38.

истикрори сулҳ ва ризояти миллӣ, барқарор гардидани сулҳу субот ва таъмини амният дар кишвар **марҳилаи дуҷуми ташаккулёбӣ ва рушди ҳуқуқи сайёҳӣ дар Тоҷикистон** оғоз ёфта, то санаи 27-уми ноябри соли 2007, яъне то рӯзи ба сифати узви комилҳуқуқи Созмони Умумиҷаҳонии Сайёҳӣ пазируфта шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон идома меёбад.

Дар ин марҳила бо мақсади ривочу раванги соҳаи туризм барномарезии мақсадноки давлатӣ оғоз гардида, аз ҷумла бо қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ба баланси ширкати миллии туризми Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронидани бинои воқеъ дар кӯчаи Пушкин, хонаи № 14” (№183 аз 4 майи соли 1997), “Барномаи тадбирҳои таъхирнопазир оид ба инкишофи туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 1997-1998” (№363 аз 12 августи соли 1997), “Дар бораи минтақаи истироҳат ва туризм эълон кардани ҳудуди ноҳияи Варзоб” (№373 аз 18 августи соли 1999), “Дар бораи минтақаи истироҳат ва туризм эълон кардани дараи Ромит” (№358, аз 18 сентябри соли 2000), “Дар бораи тасдиқи Барномаи мақсадноки комплекси рушди ноҳияи Варзоб ҳамчун минтақаи истироҳат, табобати санаторию курортӣ ва туризм дар давраи солҳои 2000-2010» (№461 аз 9 ноябри соли 2000) ва ғ. қабул гардиданд.

Яке аз хусусиятҳои марҳилаи дуҷуми ташаккулёбӣ ва рушди ҳуқуқи сайёҳӣ дар Тоҷикистон аз ин иборат буд, ки дар ин давра шумораи созишномаҳо ва ёддоштҳои тафохум миёни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои хориҷӣ оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи туризм афзуд, ки ин нишондиҳандаи мусбати имичи сайёҳии Тоҷикистон махсуб меёбад.

Дар ин марҳила ҳамкориҳои Тоҷикистон дар соҳаи туризм бо кишварҳои гуногуни олам вусъати тоза пайдо кард.

Аз рӯзи ба сифати узви комилҳуқуқи Созмони Умумиҷаҳонии Сайёҳӣ пазируфта шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон (27.11.2007) **марҳилаи сеюми ташаккулёбӣ ва рушди ҳуқуқи сайёҳӣ дар Тоҷикистон** оғоз ёфта, то соли 2016-ро фаро мегирад.

Дар ин марҳила ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи туризм” се маротиба (солҳои 2009, 2012, 2013) тағйиру иловаҳо ворид карда шуд.

Ҳамин тавр, аз натиҷагирии мулоҳизаҳои мазкур, метавон ба хулосае расид, силсилаи тадбирҳои ҳуқуқӣ ва сиёсӣ иқтисодие, ки то имрӯз қабул гардидаанд, барои рушди ин соҳа заминаҳои мусоид фароҳам овардаанд. Аммо барои рушду густариши ин соҳаи ҳаётан муҳими кишвар нахуст заминаи сиёсӣ муҳайё гардид, ки он истикрори сулҳу субот дар кишвар мебошад. Қадами дувум барои густариши соҳаи туризм дар Тоҷикистон фароҳам овардани базаи ҳуқуқӣ буд, ки он низ дар муддати начандон тулонӣ муҳайё карда шуд. Мувофиқи пешбиниҳои коршиносони хориҷӣ дар мавриди таъмини суботи вазъи сиёсӣ ва амниятии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар чанд соли оянда ба яке аз марказҳои муҳими туризми минтақавӣ ва ҷаҳонӣ мубаддал мегардад.

Зербоби сеюми боби аввал “**Ниёзҳои иқтисодии Тоҷикистон ва сармоягузорӣ ба соҳаи туризм**” номида шуда, дар он омӯзиши ҷанбаҳои

иктисодии фаъолияти сайёҳӣ яке аз самтҳои муҳим ва ояндадори назарияи умумии туризм арзёбӣ гардидаст.

Яке аз самтҳои муҳим ва анъанавии таҳқиқоти иқтисодӣ дар соҳаи туризм ин арзёбии нақш ва саҳми он дар рушди иқтисодиёти кишварҳои алоҳида ба шумор меравад. Омӯзиш ва аз нигоҳи илмӣ дар сатҳи зарурӣ асоснок намудани ҷанбаи иқтисодии фаъолияти сайёҳӣ дар Тоҷикистон имкон фароҳам меорад, ки бо истифода аз дастовардҳои илмии иқтисодӣ имконияту иқтидорҳои сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври дақиқ арзёбӣ гардида, роҳу усулҳои истифодаи оқилона ва самарабахши онҳо барои рушди иқтисодиёти миллӣ, дастоварду норасогиҳо дар ин самт ошкор ва роҳҳои ҳалли мушкилоти оянда муайян карда шаванд.

Яке аз санадҳои, ки бо назардошти вазъи бӯҳронии иқтисодиёти миллӣ таҳия гардида, ба рушди соҳаҳои гуногуни он, аз ҷумла туризм нигаронида шуда буд, ин Қонун Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи инвеститсияҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»¹ ба шумор меравад, ки он санаи 10 марти соли 1992 қабул гардидааст. Санади дигаре, ки зимни таҳияи он ниёзҳои иқтисодии Тоҷикистон ва сармоягузори дар соҳаи туризм аз нигоҳи илмӣ асоснок гардида буд, ин «Барномаи рушди туризм дар Тоҷикистон барои солҳои 2004-2009» (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29.12.2003, № 582) ба шумор меравад. Дар санади мазкур қайд гардида буд, ки «Барнома проблемаҳои асосии таъмини рушди устувори соҳаро (туризмро – М.Ф.) ҳамчун бахши афзалиятноки иқтисодиёт фаро мегирад. Татбиқи Барнома манбаҳои бучетии маблағгузори пешбинӣ менамояд ва пеш аз ҳама барои ҷалби сармоягузориҳои хориҷию ватанӣ пешбинӣ шудааст».²

Воқеан, «чуноне, ки таҷриба нишон мендиҳад, бе назорат, стихиявӣ тараққӣ додани туризм ба бисёр проблемаҳои дорой характери экологӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ оварда расонд, ки он боиси деградатсияи муҳити зист, аз байн рафтани аломатҳои хоси миллӣ оварда мерасонад»³.

Яъне, банақшагирӣ танҳо дар мавриде самараро дилхоҳ дода метавонад, ки агар зимни банақшагирӣ манфиати тамоми субъектҳои фаъолияти туристӣ, аз ҷумла бахши хусусӣ дар маҷмӯъ манфиатҳои миллиро ифода карда тавонанд.

Манфиатҳои миллӣ дар навбати худ танҳо дар мавриде аз мадди назар дур наметавонанд, ки агар механизми танзими давлатии рушди туризм самаранок кор карда, ба ин васила стратегияи мақсадноки рушди туризм дар мамлакат аз нигоҳи илмӣ, яъне бо назардошти ниёзҳои воқеии иқтисодии Тоҷикистон асоснок ва тарҳрезӣ гардад.

Дар ин радиф таҳияи як санади стратегӣ ба монанди Консепсияи рушди имкониятҳои иқтисодии ҷашмаҳои шифобахши Тоҷикистон барои

¹ Қонун Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи инвеститсияҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 1992. – №554. – 10 март. (Аз эътибор соқит доништа шуд. Қ Ҷ Т аз 12.05.07 сол. №260.) . [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmkt.tj> (санаи истифодабарӣ: 03.01.2018)

² Барномаи давлатии рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004-2009. – Душанбе, 2003. – №582. – 29 декабр.

³ Абдуалимов. А. Иқтисодиёти туризм / А. Абдуалимов, М.И. Қодирова. – Душанбе, 2012. – С. 137.

давраи муайян ба мақсад мувофиқ аст. Унвони он бо назардошти ҳадафҳои мушаххаси стратегӣ метавонад тағйир ёбад

Ба андешаи мо дар радифи тадбирҳои, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон чиҳати татбиқи ташаббуси глобалии худ раҳандозӣ менамояд, банақшагирии стратегии истифодаи иқтидорҳои таъаботиву сайёҳии чашмаҳои шифобахши Тоҷикистон баҳри рушди устувори мамлакат заминаи боэътимоди иқтисодӣ фароҳам оварда метавонад.

Боби дуюми диссертатсия **“Динамикаи рушди туризм дар Тоҷикистон дар солҳои 1991–2006”** аз ду зербоб иборат аст.

Зербоби аввал **“Таърихи бунёди ниҳоди дахлдор дар соҳаи туризм ва марҳилаҳои асосии фаъолияти он”** ба таҳлил намудани вазъи соҳаи сайёҳӣ, таъсиси ниҳоди дахлдор дар ин самт ва вазифаҳои он, инчунин ташаккулёбии ин соҳа то соли 2006 баҳшида шудааст.

Бояд зикр кард, ки Сарраёсати Иттиҳоди Шӯравӣ оид ба туризми хориҷӣ дар соли 1989 барҳам дода шуд. Дар соли 1990 бо қарори Шӯрои Вазирони РСС Тоҷикистон “Комитети давлатӣ оид ба туризми хориҷӣ” ба “Иттиҳодияи Тоҷикистон оид ба туризми хориҷӣ” “Тоҷикинтур” табдил дода шуд ва ба салоҳияти он қор оид ба рушди туризми хориҷӣ дар ҷумҳурӣ гузошта шуд.

Асноду омори расмӣ нишон медиҳад, ки рушди туризм дар Тоҷикистон то солҳои 1995-1996-уми асри гузашта номуназзам ва камсамар буда, танҳо пас аз ба эътидол омадани вазъи сиёсии кишвар рӯ ба беҳбудӣ ниҳод. Бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳти рақами №461 аз 8-уми апрели соли 1996 мақоми идораи давлатии соҳаи туризм, яъне Ширкати миллии «Тоҷиктуризм» мувофиқи ҳисоби хоҷагидорӣ ва худмаблағгузорӣ бе додани фондҳои асосӣ ва иншоотҳои сайёҳӣ, таъсис гардид¹.

Фаъолияти асосӣ ва аввалиндараҷаи мақоми давлатии идораи соҳаи туризм ин амалӣ сохтани сиёсати ягонаи давлат дар соҳаи туризм, ба низом даровардани фаъолияти муассисаҳои сайёҳӣ, ташкили пояи қонунгузори соҳа, мусоидат барои ташаккули минбаъдаи обрӯю эътибори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хориҷа, барқарор намудани муносибатҳои муштарақ бо созмонҳои байналхалқии сайёҳӣ, фароҳам овардани шароит барои ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ ва ҳамчунин, дар ҷумҳурӣ боз намудани намояндагиҳои ширкатҳои сайёҳии хориҷӣ маҳсуб меёфт.

Марҳилаи дигари сохторию ташкилӣ ба моҳи март соли 1996 рост меояд, ки дар ин сол муассисаи миллии “Тоҷиктуризм” ташкил карда шуд. Баъдан, ширкати миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба туризм - “Тоҷиктуризм” номи “Сайёҳ”-ро гирифт. Тобистони соли 2001 Ширкати миллии “Сайёҳ” ба “Муассисаи муттаҳидаи давлатии сайёҳии “Сайёҳ” табдил меёбад. Ин муассиса то соли 2006 ҳамчун ташкилоти тичоратии ҷумҳуриявӣ фаъолияти худро дар асоси Шартномаи дутарафа бо Вазорати иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади мусоидат намудан ба

¹ Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таъсиси Ширкати миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба туризм. – Душанбе. – №461. – 1996. – 8 апрел [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmkt.tj> (санаи истифодабарӣ: 15.03.2018)

амалӣ намудани сиёсати давлатӣ дар соҳаи туризми ватанӣ ба танзими фаъолияти сайёҳӣ дар ҷумҳурӣ пеш бурд¹.

Дар солҳои 1991–1995 бо назардошти вазъи ноороми сиёсӣ ба Тоҷикистон ташрифи сайёҳон ба қайд гирифта нашудааст. Пас аз ташкили ширкатҳои миллии сайёҳӣ ва тадричан эътидол ёфтани вазъи сиёсӣ дар ҷумҳурӣ, шумораи сайёҳон низ мутаносибан зина ба зина афзоиш ёфт, ки он дар диаграммаи 1. ба таври муфасссал инъикос гардидааст: Динамикаи ҷалби сайёҳон ба кишвари мо дар давоми солҳои 1996-2006) чунин аст:²

Диаграммаи 1. Нишондиҳандаҳои омили соҳаи сайёҳӣ дар солҳои 1996-2006

Дар соли 2006 шаклҳои афзалиятноки туризми байналмилалӣ дар кишвар туризми экологӣ, алпинизм, туризми таърихию маърифатӣ, турҳои автомобилӣ, велосипедӣ ва аспӣ, рафтинг, лижаронии кӯҳӣ, шикори байналмилалӣ ба шумор мерафтанд.

Ҳамин тавр, дар асоси он андешаҳои мазкур, метавон натиҷагирӣ намуд, ки таъсири ниҳоди дахлдор ва масъулу ҷавобгӯ барои рушди сайёҳӣ дар кишвар яке аз иқдоми ҷиддӣ ва муфиду саривақтии Ҳукумати мамлакат буда, омили мавҷуда нишон медиҳад, ки ба қор шурӯъ намудани он фаъолияти соҳаро ҷиддан дигаргун кард. Самтҳои асосии тавачҷуҳ маълум гардида, туризми дохилӣ ва хориҷӣ аз зинаи қарақатӣ ва қафомониву таназзул раҳой ёфт. Миқдори муайяни маблағҳо аз ҳисоби даромадҳои соҳа ба бучети кишвар ворид гардиданд. Қараёни барқарор сохтани робитаҳо ва рафту омади сайёҳон қистиву қамбудҳои соҳаро низ муайян кард, ки ин дар навбати худ нақшаҳои ояндаи соҳаро низ таҳрир ва самти фаъолиятҳои минбаъдиро низ тақомул мебахшад.

¹ Указом Президента РТ от 11 января 2001 года № 445 и стало органом государственного управления туризмом в структуре Правительства РТ

² Бойгонии қорӣи Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қумитаи қавонон ва варзиши назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Агентии омили назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Дар зербоби дуюми боби дуум “**Экотуризм дар Тоҷикистон ва дурнамои рушди он**”, яъне масъалаҳои марбут ба таҳлили иқтидор ва дурнамои туризми экологӣ дар кишвар инъикос ёфтаанд.

Туризми экологӣ бо хусусиятҳои худ аз дигар намудҳои сайёҳӣ тафовут дошта, метавон онро маҳаки туризми ҷаҳонӣ ҳисобид. Аз ин рӯ, туризми экологӣ ҳамеша дар саноати туристӣ ва меҳмоннавозии ҷаҳонӣ, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, маҳкеи муҳимро ишғол намуда, аз ҷониби дигар сарчашмаи бозғатимоди даромади иқтисодӣ ва муаррифии ҳар як кишвар ба шумор меравад. Маҳз таваҷҷуҳи бевоситаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон боис гардид, ки туризми экологӣ дар кишвар на танҳо рушд ёбад, балки бо дигар самт ва соҳаҳо пайванди қавӣ ёфта, вежагиҳои байналмилалӣ худро дар арсаи ҷаҳон пайдо намояд. Қабл аз ҳама, ин намуди сайёҳӣ бо заминаҳои меъёрии ҳуқуқӣ мустаҳкам гардида¹, туризми экологӣ расман яке аз шаклҳои афзалиятноки туризми байналмилалӣ дар мамлакат ва муҳимтарин омили рушди устувори сайёҳӣ маънидод шудааст².

Ҳамин тавр, Тоҷикистон ба далели танаввуви муҳити табиӣ ва бикр будани он ва чашмандозҳои бисёр зебо ва мутанаввеи ҷуғрофӣ метавонад солони омили муҳими пазироии шумораи зиёди сайёҳони дохилӣ ва хориҷӣ гардад. Барои тавсеаи сайёҳӣ мақомоти дахлдори Тоҷикистон бояд ба чанд асли муҳим таваҷҷуҳ зоҳир намоянд, то дар радбадандии байналмилалӣ созмонҳои ҷаҳонӣ доир ба сайёҳӣ маҳкеи муносиб касб кунанд. Муаррифии яке аз навҳои хеле пурсуди сайёҳӣ дар Тоҷикистон, ки сайёҳии экологӣ ва табобатӣ аст, барои сайёҳони хориҷӣ, аҳамияти махсус дорад. Дар қаламрави собиқ Шӯравӣ Тоҷикистон болотарин мизони гардишгари табобатиро ба худ ихтисос дода буд. Имконоти васеи кишвар дар заминаи обҳои маъданӣ бояд ба таври ҷиддӣ бозсозӣ ва муаррифӣ гарданд.

Боби сеюми диссертатсия “**Туризм дар Тоҷикистон дар солҳои 2007-2016 ва дурнамои рушди он**” унвон дошта, аз се зербоб иборат аст.

Зербоби аввал ба “**Туризми дохилӣ ва роҳҳои тавсеаи он: мушкилот ва дурнамо**” бахшида шуда, дар он мушкилот, имконият ва дурнамои рушди он дар кишвар таҳқиқ шудааст.

Муҳимтарин осори дидани Тоҷикистон дар шаҳрҳои Душанбе, вилоятҳои Суғд, Хатлон, Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон ва навоҳии тобеи марказ, аз ҷумла Ромит (Ваҳдат), Файзобод, водии Рашт, Варзоб, Ҳисор, Шаҳринав ва Турсунзода воқеъ гардидааст.

¹Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъалаҳои дастгирии давлатии рушди туризми экологӣ, кӯҳию варзишӣ ва кӯҳнавардӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”, аз 4 марти соли 2005, №80, қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи “Барномаи рушди туризм Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2004-2009” аз 23 декабри соли 2003, № 582, қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи “Барномаи давлатии рушди туризм Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2010-2014” аз 28 майи соли 2009, № 299.

²Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъалаҳои дастгирии давлатии рушди туризми экологӣ, кӯҳию варзишӣ ва кӯҳнавардӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”, аз 4 марти соли 2005, №80, қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи “Барномаи рушди туризм Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2015-2017” аз 1 декабри соли 2014, № 738

Дар Душанбе, ки пойтахти Тоҷикистон ва бузургтарин шаҳри кишвар аст, боғу гулгаштҳо, осорхонаҳои таърихӣ хунари, адабиёт ва ғайра макони дидани мебошад. Дар шаҳри **Ҳисор** Қалъаи Ҳисор муҳимтарин осори таърихӣ дидани Тоҷикистон ба шумор меояд. Шаҳри **Турсунзода** асосан шаҳри саноатӣ буда, ба ғайр корхонаи алюминии Тоҷик, бо мақбараи Хоҷа Нақшрон, ки ба садаи XI мутааллиқ аст, машҳур мебошад. Дар марзи байни Душанбе ва шаҳри Ваҳдат мазори Яъқуби Чархӣ бузургтарин ризоли сиёсӣ мазҳабии асри темурӣ ҷойгир аст, ки ба асри XV тааллуқ дошта, зиёратгоҳи хоссу ом аст.

Дар **Варзоб** дар 5 километрии Душанбе аз беҳтарин маконҳои тафреҳии мардуми Тоҷикистон ба ҳисоб меояд. Дар дараи Варзоб истироҳатгоҳ (курорт)-и машҳури Хоҷаобигарм ва Мачмаи варзишу истироҳати “Сафеддара” ҷой гирифтааст. Ин буд, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ноҳияи Варзобро соли 1999 ҳамчун минтақаи истироҳат ва туризм эълон намуд (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18.08.1999, №373)¹.

Вилояти Суғди Тоҷикистон маконҳои зиёде дорад, ки аз ғушаву канори дунё мардумон ба зиёрати он мешитобанд. Муҳимтарини ин осор мақбараҳои одамушшуаро Рӯдакӣ, Муҳаммади Башоро, Нақибхони Туғрал, Шайх, Муслиҳиддин, ҳазрати Шоҳ дар Истаравшан, харобаҳои шаҳри Панҷакат, ёдгории Саразм, манораҳои шаҳристони Айнӣ, қалъаи Муғи Истаравшан, мавзеҳои таърихӣ Кӯҳистони Масчо (қалъаи Падаск, сутуни Оббурдон, сангнавиштаҳои рӯи сангҳо), табиати дилфиреби минтақа ва ғайра мебошад.

Вилояти Хатлон дар қисмати ҷанубии Душанбе қарор дорад. Номи Хатлон дар Шоҳномаи Фирдавсӣ борҳо зикр шуда, он дар баробари Рай, Марв, Балх, Бухоро ва Самарқанд яке аз хиттаҳоест, ки мардумони эронитабор дар гузари таърих дар он зиндагӣ кардаанд. Маркази маъмурии ин остон шаҳри Бохтар (Лавканди таърихӣ) ба шумор меояд. Аз ҷойҳои дидани остони Хатлон шаҳри Кӯлоб ба шумор меояд. Дар ин шаҳр яке аз бузургони тасаввуф ва адиб Мир Саййид Али Ҳамадонӣ мадфун буда, қабри ӯ зиёратгоҳи хоссу ом аст. Мардуми Хатлон ӯро Ҳазрати Амирҷон меноманд ва ба шахсияти ӯ эҳтироми зиёдро қоилад. Бештари саййидҳои Тоҷикистон ва Осӣи Миёна худро ба чанд насл ба ӯ пайванд медиҳанд. Сайёҳону меҳмонини зиёд аз кишварҳои Ҳиндустон, Покистон ва Афғонистон ҳар сол мазори ин орифро зиёрат мекунанд. Ноҳияи **Балҷувони Хатлон** бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 03.11.2001, №498 ҳамчун минтақаи туризми байналмилалӣ эълон шудааст². Дар **Вахш** яке аз ёдгориҳои марбут ба давраи Кушон бо номи Ачинатеппа мавҷуд аст, ки аз он муҷассамаи 13 метрии Буддо дар ҳолати нирвоно ба

¹ Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи минтақаи истироҳат ва туризм эълон кардани худуди ноҳияи Варзоб”. – Душанбе, 1999. – № 373. – 18 август [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmkt.tj> (санаи истифодабарӣ: 19.03.2018).

² Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи минтақаи туризми байналмилалӣ эълон намудани ноҳияи Балҷувон”. – Душанбе, 2001. - №498. – 3 ноябр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmkt.tj> (санаи истифодабарӣ: 12.03.2018).

даст омадааст. Дар ноҳияи Восеъ харобаҳои пойтахти асримиёнагии Хатлон шаҳри Хулбук мавҷуд аст, ки сайёҳони зиёде аз гӯшаву канори олам аз он дидан мекунанд. Дар шаҳри Данғараи Хатлон мақбараи Шайх Шақиқи Балхӣ ва чандин осори таърихӣ марбут ба замони қабл аз ислом ва замони исломӣ мавҷуд аст. Яке аз мавзеҳои ҷолиби Данғара маҷмааи тафреҳии Хуррамшаҳр аст, ки бо дастури Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бунёд гардида, аз шоҳкориҳои беназири меъморӣ муосир аст. Дар шахристони куҳанбунёди Кубодиён ёдгории Тахти Сангин, ки ба замони ҳукмронии Искандар марбут аст, ба даст омада, яке аз нодиртарин осори таърихӣ Тоҷикистон мебошад.

Бадахшон аз вилоятҳои муҳими Тоҷикистон ба шумор меравад. 44 дар сади қаламрави Тоҷикистон ба Бадахшон мутааллиқ аст. Бадахшон бо Чин ва Афғонистон ҳамсарҳад ва дорои табиати зебову ҷозиб аст ва ҳар сол ҳазорон нафар аз гӯшаву канори олам барои дидани Бадахшон меоянд. Дар ин қисмати Тоҷикистон ҷойҳои ҷолиби таърихӣ ва тамошобоб зиёданд. Хоруғ дар Бадахшон шаҳри ягона буда, дар васати кӯҳҳои ҷой гирифтааст. Онро баъзе сайёҳон нигине бар фарози боми ҷаҳон доништаанд.

Ҳамин тавр, дар ҳудуди Тоҷикистон ҳазорон осори таърихӣ мавҷуд аст, ки барои сайёҳони дохилӣ метавонад судманд бошад. Ин осор бояд ҳамачониба ҳифзу нигоҳбонӣ гардида, тавассути сомонаҳои интернетӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма ҳамачониба тарғибу таблиғ карда шавад. Маблағгузориҳои ҳадафманду барномарезишуда низ аз ҷониби давлат метавонад ҷозибаву аҳамияти ин осор дар назди сайёҳони дохиливу хориҷиро бештар созад. Таъсис ва тақомули инфрасохтори мавзеҳои сайёҳӣ низ аз дигар вазифаҳои соҳаҳои масъул ба шумор меравад. Рушд додани сайёҳии дохилӣ аз нигоҳи сиёсӣ ва иҷтимоӣ низ аҳамияти ҳаёти дошта, имкон медиҳад, ки мардуми як кишвар аз ҳоли ҳамдигар бештар хабардор гашта, пайванди миёни онҳо ва ошноӣ ба фарҳанги гӯшаву канор низ тақвият ёбад. Аз нигоҳи иқтисодӣ бошад, сармои дохилии кишвар аз марзи он берун намеравад ва он мучиби тавлиди ҷойҳои нави корӣ ва афзудани даромади умумӣ мегардад.

Зербоби дуҷуми боби сеюми диссертатсия “**Рушду тавсеаи туризми табобатӣ дар Тоҷикистон**” таҳлили иқтисодӣ обҳои маданӣ ва шифобахш дар суди туризми табобатӣ, инчунин, мавқеи чашмаҳои шифобахш дар рушди туризми кишвар оварда шудааст. Дар тамоми манотиқи ҷумҳурӣ обҳои шифобахш ҷорӣ мебошанд, ки истифодаи оқилонаи онҳо барои рушди туризм ва ба ин васила пешрафти иқтисодиёти кишвари азизамон Тоҷикистон мусоидат хоҳад кард.

Таркиби обҳои маданӣ аз муҳити ҷуғрофӣ он маҳалҳое, ки ин обҳо ҷорӣ мебошанд, вобаста буда, асосан дорои ҳамон таркиби бойи маданӣ мебошанд, ки бештар дар муҳити мазкур ва хусусан дар ҷинсҳои кӯҳӣ маҳал мавҷуданд. Вақти он расидааст, ки таркиби химиявӣ обҳои шифобахш боз ҳам амиқтар омӯхта шуда, хусусияти табобатии онҳо мушаххас ва аҳамияти онҳо барои ривочу равнақи иқтисодиёти кишвар муайян карда шаванд. Қисми зиёди чашмаҳои шифобахши Тоҷикистон дар

Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон чойгир шудаанд. Тибқи маълумоти донишмандон Бадахшон чунин имконият дорад, ки дар он 76 чашмаи шифобахш истирохатгоҳ ва осоишгоҳ бунёд карда шавад¹. Дар Тоҷикистон иқтидори бузурги чашмаҳои маъданӣ ва табобатӣ бо зиёда аз 200 чашма дар манотиқи алоҳидаи кишвар боис гардида, ҳар чашма бо хусусиятҳои мухталифи шифоӣ аз ҳамдигар фарқ карда, барои рушди сайёҳӣ дар мамлакат нақши калидиро мебозанд. Яке аз омилҳои муҳими ҷалби сайёҳони хориҷӣ ва дохилӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳз чашмаҳои обҳои маъданӣ ва шифобахш буда, дар байни онҳо обҳои Ҳочаобигарм, Гармчашма, Шоҳамбарӣ, Қаратоғ, Обигарм, Авҷ ва Ҷелондӣ барои рушди туризми табобатӣ дар кишвар боис шуда метавонанд.

Хулоса, дар баробари дигар самтҳои туризми табобатӣ муҳимтарин омили рушди соҳаи сайёҳӣ ва ба ин васила даромади калони иқтисодӣ ба шумор рафта, бояд ки пеш аз ҳама, ҳамин навъи туризм дар кишвар рушд дода шавад. Бо назардошти таҳлилҳои фавқуззикр ва таҳқиқоти илмӣ дар ин самт муайян гардид, ки сарчашмаҳои саёҳати табобатӣ дар кишвари мо ниҳоят зиёд буда, ҷиҳати ҷалби сайёҳони хориҷӣ ба инобат гирифтани ду ҷанба-ташвиқ тарғиби зарурии сарчашмаҳои мазкур ва ташкили инфрасохтори ҷавобгӯ ба талаботи муосир мутабиқи матлаб аст. Дар муаррифии кишвари мо низ нақши саёҳати (туризми) табобатӣ ниҳоят бориз буда, имрӯз дар ҷаҳони мутамаддин як қатор кишварҳо тавассути минтақаҳои шифобахшашон маъруфият доранд. Аз чашмандози дигар бо роҳи таҳияи лоиҳаҳои инвестиционӣ, ки ҷалби сармояи хориҷӣ ба туризми табобатӣ аз ҳар навъи дигари сайёҳӣ бештар хоҳад буд, метавон, ки рушди бештари соҳаи мазкурро таъмин намуд.

Зербоби сеюми боби сеюм **“Шаклгирӣ ва рушди туризми байналмилалӣ дар Тоҷикистон”** унвон дошта, дар он тақвият ва инкишоф ёфтани туризми кишвар, инчунин дар арсаи байналмилалӣ пазируфтани Тоҷикистон ҳамчун як кишвари дорои имкониятҳои сайёҳӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Ба ҳайси узвияти вобастаи Созмони Умумиҷаҳонии Сайёҳӣ эътироф гардидани Тоҷикистон (27.11.2007) на танҳо раванди ташаккулёбии соҳа, балки ҷараёни шаклгирии сохтори идоракунии сайёҳиро дар кишвари мо такон бахшид ва ҷиҳати рушди минбаъда боз як марҳилаи сифатан нави рушдро бозгӯ намуд.

Натиҷа ин аст, ки пас аз пазироии кишвари мо ба унвони як узви вобаста ва комилҳуқуқи созмони фавқуззикр сатҳу сифати таваччуқи сайёҳони хориҷӣ ба мавзеоти ҷолиби Тоҷикистон афзуд, ки дар ҷадвали зер бо шумори рақамҳо инъикос ёфтааст.

¹ Бобоходжаев, И.Я. Лечебные минеральные источники Памира / И.Я. Бобоходжаев, Ш.М. Давлатмамадов - Душанбе, 2010. – 174 с., Давлатмамадов, Ш. Чашмаҳои дармонбахши Бадахшон. / Ш. Давлатмамадов. – Душанбе: Нодир, 2006. – 63 с.

Диаграммаи 2. Нишондиҳандаҳои оморӣ соҳаи сайёҳӣ дар солҳои 2007-2016

Омилҳои муҳими рушди соҳаи сайёҳӣ ва туризми байналмилалӣ дар Тоҷикистон ба роҳ мондани сиёсати муваффақонаи хориҷӣ, шаклгирии туризми байналмилалӣ дар Тоҷикистон, ҷалби рӯзафзуни сайёҳон, муаррифии мавзӯҳои таърихӣ фарҳангӣ ва табиати нотақрори кишвар ба коршиносон маҳсуб меёбад. Солҳои 2010 ва 2016 Котиби генералии Созмони Умумиҷаҳонӣ Сайёҳӣ Толиб Рифаи ба кишвари мо ташриф овард¹.

Нуктаи муҳими дигар ин аст, ки Президенти кишвар, агар аз як ҷониб сармоягузори маҳаки асосӣ рушти туризм, бавежа шаклгирии туризми байналмилалӣ дар кишвар арзёбӣ намояд, аз ҷониби дигар маҳз худ туризмиро сарчашмаи ҷалби сармоягузори хориҷӣ ба Тоҷикистон маънидод кардааст. Аз таҳлили ин масъала бармеояд, ки сиёсати давлатӣ дар самти инкишофи туризм, аз он ҷумла туризми байналмилалӣ ба сармоягузори саҳт марбут буда, рушди ин соҳа маҳз тавассути маблағгузори ширкатҳои хориҷӣ роҳандозӣ хоҳад ёфт.

Дастгириҳои давлатӣ соҳаи сайёҳиро ба таври мухтасар чунин тавсиф намудан мумкин аст: соҳаи туризм дар сохтори иқтисодӣ-иҷтимоӣ давлат мавқеи устувор пайдо кард; рушди муносибатҳои байналмилалӣ дар соҳаи сайёҳӣ омилҳои муҳими рушди сайёҳӣ гардид; туфайли сиёсати мақсадноки сайёҳӣ монеаҳои сунъӣ маъмури дар ин самт ботадрич аз байнбардошта шуданд; ситонидани маблағ аз кӯҳнавардон бекор карда шуда, пардохти маблағи воридшавӣ ба ҳудудҳои Парки милли аз 100 сомонӣ ба 10 сомонӣ барои як шабонарӯз арзон карда шуд; раванди бақайдгирии ҳатмии сайёҳон дар мақомоти Хадамоти шиносномавӣ бақайдгирии ВКД аз 7 то 30 рӯз тамдид карда шуд; сайёҳон аз бақайдгирӣ дар мақомоти корҳои дохилӣ дар давоми 30 рӯз озод карда шуданд.

Ҳамин тавр, ба андешаи мо:

1. Маҳз дастгирии давлатӣ ва тавачҷуҳи бевоситаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти роҳбарии Пешвои миллат на танҳо асоси

¹Туризм [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/ru/taxonomy/term/5/164> (таърихи истифода: 08.05.2017)

шаклгирии туризми байналмилалӣ дар Тоҷикистон, балки ба омили асосӣ ва воситаи тавоноии рушди соҳаи сайёҳии кишвар табдил ёфт.

2. Дар марҳилаи сифатан нави давлатдорӣ мо, ки Тоҷикистон аз марҳилаи рӯ ба инкишоф ба марҳилаи инкишоф қадам ниҳод, туризми байналмилалӣ дар кишвар ба «давраи рушди устувор» ворид гардид.

3. Суръати тараққиёти муносибатҳои иҷтимоии ҷомеа дар кишвари мо боиси раванқи босуръати ҳамаи соҳаҳо, аз ҷумла соҳаи сайёҳӣ гардида истодааст.

4. Имтиёзҳои калони давлатӣ имкон фароҳам овардааст, ки дар ояндаи наздик соҳаи сайёҳии кишвар, бавежа туризми байналмилалӣ ба таври бояду шояд рушди бемайлони дошта бошад ва ба мисли кишварҳои маъруфи сайёҳии олам Тоҷикистон ба рӯйхати мамлакатҳои сайёҳии раддаи аввал қарор гирад.

5. Дар ояндаи наздик соҳаи сайёҳии мо низ барои фароҳам овардани ҷойҳои нави қорӣ яке аз сарчашмаҳои бозғатимод ба шумор рафта, на танҳо дар беҳдошти сатҳи некуаҳволии халқ саҳми бориз мегузорад, балки дар тарғиби урфу одатҳои миллии мо, сатҳи меҳмоннавозии тоҷикон ва ба ин васила бештару пештар тарғиб намудани кишвари мо дар арсаи олам саҳми беназир хоҳад гузошт.

ХУЛОСА

НАТИҶАҲОИ АСОСИИ ИЛМИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Соҳаи сайёҳӣ дар дунёи имрӯз, аз ҷумла дар Тоҷикистони соҳибистиклол аз муҳимтарин бахшҳои иқтисодии кишвар ба шумор рафта, нақши он дар сиёсат, иқтисод ва муаррифии кишварҳо хеле бузург аст. Дар замони муосир туризм ба яке аз рӯкнҳои муҳиму тавоноии рушди иқтисодиёт ва воситаи муассири таҳкими равобити байни кишварҳои олам табдил ёфтааст [6-М]. Бешак, сайёҳӣ дар раванди муносибату муколамаи байнифарҳангӣ, густариши фарҳанги ҳамзистӣ, ривочи хунароҳои мардумӣ ва ҳамчун яке аз унсурҳои муҳими таъриху тамаддуни халқу миллат доништа мешавад.

Тавачҷуҳи ҷомеаи ҷаҳонӣ аз нигоҳи туризм, қабл аз ҳама, ба кишварҳои равона гардидааст, ки дорои мероси бою пурғановати фарҳангӣ-таърихӣ, табиӣ, инчунин, инфрасохтори замонавӣ ва мутараққии сайёҳӣ мебошанд. Дар ин росто, Тоҷикистон ҳамчун кишвари дорои таъриху тамаддуни бостонӣ, мероси нодири таърихию фарҳангӣ ва табиати зебову дилангез набояд дар қанор монад. Аз ҷониби дигар, Тоҷикистон дорои худудҳои нодири фарҳангӣ-таърихӣ ва табиӣ, аз қабилҳои шаҳрҳои қадима, шаҳракҳо, маҷмааҳои меъморӣ-таърихӣ, мавзёҳои нодири таърихӣ ва табиӣ, обҳои шифобахш, олами нотақрори наботот ва ҳайвонот буда, миёни кишварҳои ҷаҳон бо таърихи кӯҳанбунёд, мардуми тамаддунсоз ва ҷойгиршавии ҷуғрофӣ ба қулӣ фарқ мекунад [1-М].

Аз ин рӯ, дар баробари ҳалли мушкилоти гуногун тавачҷуҳи хоса зоҳир намудан ба рушди сайёҳӣ аз ҳар ҷиҳат дорои аҳамияти бориз буда, маҳз тавачҷуҳи бевоситаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон боис гардида, ки соҳаи сайёҳии муосири тоҷик на танҳо рушд ёбад, балки бо дигар самт

ва соҳаҳо пайванд қавӣ ёфта, вежагиҳои байналмилалии худро дар арсаи ҷаҳон пайдо намояд.

Дар Тоҷикистон барои ривочу равнақи тамоми намудҳои туризм, бахусус туризми кӯҳӣ, рекреатсионӣ (табобатӣ, солимгардонӣ), экологӣ ва таърихиву фарҳангӣ имкониятҳои хеле зиёд мавҷуданд. Вале барои аз нигоҳи илмӣ, аз ҷумла иқтисодӣ, фарҳангӣ, экологӣ ва ғайра асоснок намудани нерӯ ва имкониятҳои мавҷуда таҳқиқоти доманадори олимону мутахассисон ва коршиносони варзида зарур мебошанд [7-М].

Муҳимтарин омиле, ки бояд боиси тавачҷуҳи ҳарчи бештари Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти марбутатаи он нисбат ба соҳаи туризм гардад, ин мавҷуд будани шароити ҷуғрофӣ ва мероси гаронбаҳои таърихӣ фарҳангии сарзамини Тоҷикистон мебошад [8-М]. Силсилаи тадбирҳои ҳуқуқӣ ва сиёсӣ иқтисодӣ, ки то кунун дар ин самт қабул гардидааст, барои рушди ин соҳа заминаро муҳайё кардаанд.

Нахуст заминаи сиёсӣ барои рушду тавсеаи сайёҳӣ дар Тоҷикистон истиқрори сулҳу субот дар кишвар мебошад. Қадами дувум барои густариши соҳаи туризм дар Тоҷикистон фароҳам овардани базаи ҳуқуқӣ буд, ки он низ дар муддати начандон тулонӣ муҳайё карда шуд. Мувофиқи пешбиниҳои коршиносони хориҷӣ дар сурати халадор нагаштани вазъи сиёсӣ ва амниятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар чанд соли оянда ба яке аз марказҳои муҳими туризми минтақавӣ ва ҷаҳонӣ мубаддал мегардад.

Ҳамин тавр, таъсиси ниҳоди дахлдор ва масъулу ҷавобгӯ барои рушди сайёҳӣ дар кишвар яке аз иқдомоти ҷиддӣ ва муфиду саривақтии Ҳукумати мамлакат буда, омори мавҷуда, шаходат медиҳад, ки ба коршурӯъ кардани он фаъолияти соҳаро ҷиддан дигаргун кард [7-М]. Самтҳои асосии тавачҷуҳ маълум гардида, туризми дохилӣ ва хориҷӣ аз зинаи қарахтӣ ва қафомониву таназзул раҳой ёфт. Аз ҳисоби даромади ин соҳа ба буҷети мамлакат миқдори муайяни маблағ ворид гардид.

Ҷараёни барқарор сохтани робитаҳо ва рафту омади сайёҳон кистиву камбудҳои соҳаро низ муайян кард, ки ин дар навбати худ нақшаҳои ояндаи соҳаро низ таҳрир ва самти фаъолиятҳои минбаъдаро низ такомил мебахшад.

Муаррифии яке аз навҳои хеле пурсуди сайёҳӣ дар Тоҷикистон, ки сайёҳии экологӣ ва табобатӣ аст, барои сайёҳони хориҷӣ, аҳамияти махсус дорад. Дар қаламрави собиқ Шӯравӣ Тоҷикистон болотарин мизони гардишгариҳои табобатиро ба худ ихтисос дода буд. Имконоти васеи кишвар дар заминаи обҳои маъданӣ бояд ба таври ҷиддӣ бозсозӣ ва муаррифӣ гарданд [2-М].

Ҳамин тариқ, дар ҳудуди Тоҷикистон ҳазорон осори таърихӣ мавҷуд аст, ки барои сайёҳони дохилӣ ва хориҷӣ метавонад судманд бошад. Ин осор бояд ҳамачониба ҳифзу нигоҳбонӣ гардида, тавассути сомонаҳои интернетӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма ҳамачониба тарғибу таблиғ карда шавад [3-М]. Маблағгузориҳои ҳадафманду барномарезишуда низ аз ҷониби давлат метавонад ҷозибаву аҳамияти ин мавзӯҳо ва осори таърихиву фарҳангиро барои сайёҳони дохиливу хориҷӣ бештар созад.

Таъсис ва тақомули инфрасохтори мавзеҳои сайёҳӣ низ аз дигар вазифаҳои соҳаҳои масъул ба шумор меравад.

Рушди сайёҳии дохилӣ аз нигоҳи сиёсӣ ва иҷтимоӣ низ аҳамияти калонро молик буда, имкон медиҳад, ки мардуми кишвар аз зиндагии ҳамдигар аз наздик ошно шуда, пайванди фарҳангии гӯшаву канори ҷумҳурӣ тақвият ёбад ва раванди ваҳдату якдигарфаҳмӣ миёни сокинони гӯшаву канори кишвар мустаҳкам гардад. Аз нигоҳи иқтисодӣ бошад, сармояи дохилии кишвар аз марзи он берун намеравад ва он мучиби тавлиди ҷойҳои нави корӣ ва афзудани даромади умумӣ мегардад.

Омили муҳими тавсеаи туризми табобатӣ дар Тоҷикистон иқтидори бузурги чашмаҳои маъданӣ ва табобатӣ мебошад, ки шумораашон беш аз 200 адад буда, ҳар чашма бо хусусиятҳои мухталифи шифоӣ аз ҳамдигар фарқ мекунад ва барои рушди сайёҳӣ дар мамлакат нақши калидиро мебозанд. Обҳои шифобахши Хочаобигарм, Гармчашма, Шоҳамбарӣ, Қаратоғ, Обигарм, Авҷ ва Челондӣ барои рушди туризми табобатӣ дар кишвар заминаи воқеӣ мебошанд. Дар тамоми манотиқи Ҷумҳурии Тоҷикистон иқтидори бузурги обҳои маъданӣ ва табобатӣ мавҷуд аст, вале бо хусусиятҳои шифоии худ аз ҳамдигар фарқ карда, барои истироҳат ва табобати сайёҳони дохилӣ ва хориҷӣ нақши муҳимро мебозанд [2-М].

Бо назардошти таҳлилҳо ва мулоҳизаҳои мазкур, инчунин натиҷаи таҳқиқоти илмӣ дар ин самт муайян гардид, ки сарчашмаҳои саёҳати табобатӣ дар кишвари мо ниҳоят зиёд буда, дар раванди ҷалби сайёҳони хориҷӣ ба инобат гирифтани ду ҷанба-ташвиқу тарғиби зарурии сарчашмаҳои мазкур ва ташкили инфрасохтори ҷавобгӯ ба талаботи муосир мутобиқи матлаб аст.

Ҳамин тавр, дар заминаи омӯзиш, таҳлили ҳамаҷониба ва баррасии соҳаи сайёҳии Тоҷикистон дар даврони истиқлол мо ба хулосаҳои зерин расидем:

1. Маҳз дастгирии давлатӣ ва таваҷҷуҳи бевоситаи Пешвои миллат на танҳо асоси шаклгирии туризми байналмилалӣ дар Тоҷикистон, балки омили асосӣ ва воситаи тавоноии рушди соҳаи сайёҳии кишвар гардид.

2. Дар марҳилаи сифатан нави давлатдорӣ мо, ки Тоҷикистон аз марҳилаи рӯ ба инкишоф ба марҳилаи инкишоф қадам ниҳод, туризми байналмилалӣ дар кишвар ба «давраи рушди устувор» ворид гардид.

3. Суръати тараққиёти муносибатҳои иҷтимоии ҷомеа дар кишвари мо боиси равнақи босуръати ҳамаи соҳаҳо, аз ҷумла соҳаи сайёҳӣ гардид.

4. Имтиёзҳои калони давлатӣ имкон фароҳам овардааст, ки дар ояндаи наздик соҳаи сайёҳии кишвар, бавежа туризми байналмилалӣ ба таври бояду шояд рушди бемайлони дошта бошад ва ба мисли кишварҳои маъруфи сайёҳии олам Тоҷикистон ба рӯйхати мамлакатҳои сайёҳии раддаи аввал қарор гирад [3-М].

5. Дар ояндаи наздик соҳаи сайёҳӣ дар Тоҷикистон барои фароҳам овардани ҷойҳои нави корӣ яке аз сарчашмаҳои боэътимод гардида, на танҳо дар беҳдошти сатҳи некуаҳволии халқ сахми бориз мегузорад, балки дар тарғиби урфу одатҳои миллӣ, сатҳи меҳмоннавозии тоҷикон ва ба ин

васила бештару пештар тарғиб намудани кишвари мо дар арсаи олам сахми беназир хоҳад гузошт [5-М].

ТАВСИЯҶО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҶО

Ба андешаи мо бо назардошти муҳим будани масъала барои рушди туризм ва ҳунарҳои мардумӣ ҳангоми тарҳрезии сиёсати минбаъдаи сайёҳӣ ба инобат гирифтани масъалаҳои зерин ба манфиати пешрафти соҳа хоҳад буд:

– бо мақсади ҳамоҳангсозии корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ оид ба масъалаҳои сайёҳӣ ва меҳмондорӣ таъсис додани Пажӯҳишгоҳи илмӣ-таҳқиқотии туризм;

– ташкил ва баргузор намудани ҳамоишҳои гуногуни илмӣ дар мавзӯҳои «Дар бораи сиёсати давлатӣ дар соҳаи туризм: мушкилот ва дурнамо», «Сайёҳӣ ҳамчун омили рушди минтақа», «Мушкилоти иҷтимоии рушди туризм» ва ғайра;

– таҳия ва ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод намудани лоиҳаи барномаҳои давлатии рушди сайёҳӣ дар минтақаҳои гуногуни Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025;

– бо ҷалби коршиносон ва мутахассисон таҳия ва ҷоп намудани қомуси миллии сайёҳӣ бо забонҳои давлатӣ, русӣ ва англисӣ;

– таҳияи хатсайрҳои нави сайёҳӣ бо тафсиrot ва тавзеҳоти таърихӣю фарҳангӣ бо забонҳои гуногун.

– бунёди инфрасохтори сайёҳӣ, махсусан, дар минтақаҳои ҷолиби табиат, аз ҷумла дар мавзӯҳои табиӣ, рекреатсионӣ ва ғ.;

– ҷалби соҳибкорони дохилӣ ва хориҷӣ ба сифати шарикони рушди сайёҳӣ;

– ҷалби сайёҳон дар рӯзҳои ҷашнҳои миллий, бозиҳои миллий (аспаворӣ, бузқашӣ, гӯштингирии камарбандӣ ва ғ.) ва санаҳои муҳими таърихӣю фарҳангӣ, аз ҷумла ҷашни байналмилалии Наврӯз, Сада, Меҳргон, Истиқлолияти давлатӣ ва ғ.;

– омода намудани хатсайрҳои мушаххаси сайёҳӣ (бо нишон додани намуд ва шакли сайёҳӣ, ҷунончи, кӯҳӣ, экологӣ, рекреатсионӣ, таърихӣ, фарҳангӣ ва ғ.);

– бунёд намудани марказҳои фурӯши армуғонҳои миллий ва тухфаҳои дорой ороишоти миллий;

– дар назди фурӯдгоҳҳо, меҳмонхонаҳо ва дигар муассисаҳои сайёҳӣ ташкил намудани галереяи армуғони миллий, намунаи ҳунарҳои миллий ва дар ин замина таблиғ намудани иқтидори сайёҳии кишвар;

– ташкил намудани намоишгоҳҳо доир ба иқтидори сайёҳии кишвар дар дохил ва хориҷи кишвар бо нишон додани мавсимияти сайёҳӣ;

– ташкил намудани саёҳат дар кишвар дар мавсими тобистон (ҷалби сайёҳони дохилию хориҷӣ, бавежа ҷалби кормандон аз сохторҳои гуногуни давлатӣ).

ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРЁФТИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

**Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи ҚОА назди
Вазорати илм ва таҳсилоти олии Федератсияи Россия ва ҚОА назди**

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расидаанд:

- [1-М]. Миракзода, Ф.Ю. Иқтидорҳои минтақаҳои кӯҳӣ ва масъалаҳои рушди туризм / Ф.Ю. Миракзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2017. – №2/7. – С.143-145. ISSN 2413–5151.
- [2-М]. Миракзода, Ф.Ю. Чашмаҳои шифобахши Тоҷикистон ва масъалаҳои рушди туризм / Ф.Ю. Миракзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2018. – №6. – С.99-104. ISSN 2413–5151.
- [3-М]. Миракзода, Ф.Ю. Хунаrhoи мардумӣ – яке аз омилҳои муҳими рушди туризм дар Тоҷикистон / Ф.Ю. Миракзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2018. – №7. – С.74-79. ISSN 2413–5151.
- [4-М]. Миракзода, Ф.Ю. Народные промыслы и вопросы развития туризма в Республики Таджикистан / Ф.Ю. Миракзода // Доклады Академии наук РТ. – 2018. – №3 (003). – С.37-41. ISSN 2076–2569.
- [5-М]. Муллоҷонов, С.К. Мавқеи сайёҳӣ ва хунаrhoи мардумӣ дар таъмини рушди устувори Тоҷикистон / С.К. Муллоҷонов, **Ф.Ю. Миракзода** // Паёми Донишкадаи забонҳо. – 2019. – №2 (34). – С. 88-94. ISSN 2226–9355

Мақолаҳои дар дигар нашрияҳои илмӣ ба таъбрасида:

- [6-М]. Миракзода, Ф.Ю. Бозори туризми муосир ва дурнамои рушди он / Ф.Ю. Миракзода // Паёми Донишкадаи забонҳо. – 2017. – №1 (25). – С.111-119. ISSN 2226–9355.
- [7-М]. Муллоҷонов, С.К. Дастовард ва масъалаҳои рушди туризм дар Тоҷикистон / С.К. Муллоҷонов, **Ф.Ю. Миракзода**, Ф.Ш. Раҷабалиева // Паёми Донишкадаи забонҳо. – 2018. – №1 (29). – С. 58-62. ISSN 2226–9355.
- [8-М]. Миракзода, Ф.Ю. Туризми таърихӣ-фарҳангӣ дар Тоҷикистон: иқтидор ва дурнамои рушд / Ф.Ю. Миракзода // Масъалаҳои мубрами филология: маҷмӯаи мақолаҳои аспирантон, докторантон ва магистрантон. Силсилаи 6-ум. – Душанбе, 2018. – С. 3–10.

На правах рукописи

УДК 796.51(575.3) (09)

МИРАКЗОДА ФАРИДУН ЮСУФИ

**ТУРИЗМ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН: ИСТОРИЯ И
ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ (1991-2016 гг.)**

АВТОРЕФЕРАТ
диссертации на соискание ученой степени
кандидата исторических наук

**Специальность: 07.00.02 – Отечественная история
(история таджикского народа)**

Душанбе – 2020

Диссертация выполнена на кафедре истории и межкультурной коммуникации Таджикского государственного института языков имени Сотима Улугзода

Научный руководитель: **Муллоджонов Сайфулло Кучакович** – доктор исторических наук, профессор кафедры истории древнего мира, средневековья и археологии Таджикского национального университета

Официальные оппоненты: **Набиев Вахоб Машрабович** – доктор исторических наук, профессор кафедры Отечественной истории и археологии Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова
Фирдавси Абдулхамид – кандидат исторических наук, начальник отдела новой и новейшей истории Государственного учреждения «Национального музея Таджикистана»

Ведущая организация: Институт туризма, предпринимательства и сервиса

Защита состоится 02 июля 2020 г. в 13:30 часов на заседании диссертационного совета 6D.КOA-005 по защите диссертаций на соискание учёной степени доктора философии (PhD), доктора по специальности при Институте истории, археологии и этнографии им. А. Дониша Академии наук Республики Таджикистан (734025, г. Душанбе, проспект Рудаки, 33).

С диссертацией можно ознакомиться в Центральной научной библиотеке им. И. Ганди и на официальном сайте Института истории, археологии и этнографии им. А. Дониша АН РТ (www.institute-history.tj).

Автореферат разослан: «_____» _____ 2020 г.

**Учёный секретарь
Диссертационного совета,
доктор исторических наук**

Ходжаева Н. Дж.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. С приобретением политической независимости в Таджикистане произошли фундаментальные изменения во всех направлениях внутренней и внешней политики. В большинстве случаев решения принимаются исходя из национальных, политических и экономических интересов страны. В частности, особое внимание уделяется туризму, который имеет жизненно важное значение для страны, поскольку Республика Таджикистан обладает огромным туристическим потенциалом, и туристическая сфера признана важным экономическим и культурным ресурсом республики. Правильная политика в данной отрасли может стать хорошим фактором увеличения доходов страны и повышения международного авторитета Таджикистана. Благодаря туризму, в некоторых странах мира (включая Францию, Италию, Грецию, Китай, Саудовскую Аравию, Турцию и т. д.) ежегодно поступают в национальный бюджет миллиарды долларов, способствуя при этом росту валового внутреннего продукта. Республика Таджикистан располагает множеством исторических, художественных и археологических памятников, зон отдыха, целебных вод, высоких гор и уникальной природы. Рациональное их использование, безусловно, способствует развитию туризма и национальной экономики.

После установления мира и национального согласия в Таджикистане были созданы благоприятные условия для развития туризма, и за последние десять лет было принято немало количество нормативно-правовых актов, которые заложили правовые основы для развития туризма в стране. С созданием отдельного учреждения – Комитета по развитию туризма при Правительстве Республики Таджикистан - в этой сфере начался качественно новый этап. В целях привлечения иностранных и отечественных туристов в стране построены десятки объектов культуры и отдыха, вследствие чего количество туристов неуклонно растет. Государственная политика развития туризма и многие другие изменения в этой области требуют специального изучения проблемы в рамках научной диссертации.

В пользу выбора темы исследования также следует упомянуть тот факт, что выбранная нами тема до сих пор специально не изучена в таджикской науке об истории, и исследования в данной области единичны и представлены в виде отдельных статей. В связи с этим следует отметить, что проводимые нами исследования позволяют изучить историю становления, развития и перспективы туристической отрасли в Республике Таджикистан. Кроме того, наше исследование прольет свет на вклад туризма в экономику страны, роль Таджикистана в мировой туристической индустрии, а также пробелы и трудности отрасли.

В последние годы в государственной политике Республики Таджикистан данному вопросу уделяется пристальное внимание. Объявление 2018 года «Годом развития туризма и народных ремесел» и 2019-2021 гг. - «Годами развития села, туризма и народных ремесел» еще раз доказывают актуальность выбора данной темы. Для успешной реализации исследовательских задач по теме в стране имеются надежные источники, архивные материалы и научная литература. Предлагаемые в результате

исследования рекомендации пойдут на пользу рассматриваемой отрасли и способствуют повышению уровня и качества работ.

Степень изученности темы. На сегодняшний день по теме исследования - Истории туризма в период независимости Таджикистана - не наблюдается опубликованных монографических работ. Вместе с тем, отдельными таджикскими и зарубежными исследователями защищены кандидатские диссертации, затрагивающие некоторые аспекты истории и развития туризма в Таджикистане.

В 2006 году М.И. Кадырова защитила кандидатскую диссертацию на тему «Туристское образование в Таджикистане: состояние и проблемы»¹, в которой исследует педагогические аспекты туризма в стране. С достижением полной политической стабильности всем сферам, сфере науки в частности, уделяется особое внимание. В результате исследованиям подвергаются различные вопросы, связанные с туризмом. В 2010 году были защищены сразу четыре кандидатские диссертации по изучению различных аспектов сферы туризма, среди которых можно назвать немаловажную работу Н.В.Пивоваровой на тему «История туризма в Таджикистане (XX – начало XXI вв.)»². Данная диссертация состоит из двух глав и пяти параграфов. Первая глава диссертации называется «История туризма Таджикистана в советский период» (стр.18-108), первый параграф (стр.18-52) которой посвящён истории туризма таджикского народа в советский период. Автором здесь упоминаются только российские туристы. Следующий параграф рассматриваемой диссертации (стр. 53-74) называется “Формирование туристической отрасли Таджикистана в первой половине XX века”, в котором автор рассматривает пять факторов развития туризма. К ним относятся изучение Памира в 1928-1936 годах, появление новых транспортных средств в Таджикистане, развитие автомобильных дорог в стране, появление туристических курортов (домов отдыха) и развитие альпинизма в Таджикистане.

Третий параграф первой главы называется «Развитие туризма Таджикской ССР в 60-80-е годы XX века» (с. 75-108). Автор считает создание Управления по туризму при Профсоюзах Таджикистана в 1960 году важным событием.

Вторая глава диссертации называется «Развитие туризма в годы суверенитета Республики Таджикистан».

Первый параграф называется «Структурные изменения и создание правовой основы туристской отрасли в Таджикистане» (стр. 109-139). В этом параграфе автор даёт сведения о негативных последствиях распада Советского Союза и его влиянии на индустрию туризма, а также о принятии законов, регулирующих систему туризма, создании туристических агентств («Сайёх») и их деятельности, о межгосударственных соглашениях по развитию туризма и принятии соответствующих правительственных решений

¹ Кодирова, М.И. Туристское образование в Таджикистане: состояние и проблемы: автореф. дис. ... канд. пед. наук / М.И. Кодирова. – Душанбе, 2006. – 24 с.

² Пивоварова, Н.В. История туризма в Таджикистане (XX – начало XXI вв.): дис. ... канд. ист. наук / Н.В. Пивоварова. - Душанбе, 2010. - 172 с.

и создании Комитета по делам молодежи, спорта и туризма. Автор диссертации приводит статистические данные и факты, однако не указывает на причины отставания отрасли и реального состояния туризма в Таджикистане.

Последний параграф диссертации называется «Туристская индустрия Таджикистана в начале XXI века: стратегия и перспективы». Автор посвящает данный параграф инициативам Правительства Таджикистана в развитии отрасли. Здесь, в частности, дается информация об объявлении Варзоба туристической зоной, создании историко-археологического заповедника «Саразм», описании туристических зон в Таджикистане, решении Правительства Республики Таджикистан о развитии туризма, автомобильных дорог и туристических зон.

Заключение диссертационной работы Н.В. Пивоваровой состоит из 8 пунктов, 5 из которых связаны с туризмом в древний и средневековый периоды и появлением туризма в советский период. В пунктах 6-8 заключения автор представляет информацию о влиянии распада Советского Союза на сектор туризма и решениях и мерах, предпринятых Таджикистаном по его возрождению. Несмотря на ряд достижений диссертационной работы, автору не удалось, на наш взгляд, показать истинное положение дел в сфере туризма независимого Таджикистана, особенно проблемы, касающиеся разрушения структуры туристической индустрии страны. Исследование Н.В. Пивоваровой не дает полного представления об исторических и культурных наследиях и их роли в развитии отрасли.

М.А. Азимова проводит исследование по педагогическим аспектам профессиональной подготовки менеджеров по туризму и пишет диссертацию под названием «Педагогические аспекты профессиональной подготовки менеджеров туризма в Таджикистане»¹.

Д.Ш. Сангиновым написана диссертация по вопросу правового регулирования туристической деятельности в стране, которая называется «Правовое регулирование туристской деятельности в Республике Таджикистан»². Им также написаны другие работы по правовым аспектам туризма в Таджикистане³.

Д.Ш. Ёровым написана диссертация об эффективности экономического туризма и его влиянии на развитие аграрно-промышленного сектора страны⁴. В 2011 году другой учёный У.А. Сафаров защитил диссертацию на тему «Совершенствование механизма государственного регулирования туристической сферы в условиях переходного периода: на основе материалов

¹ Азимова, М.А. Педагогические аспекты профессиональной подготовки менеджеров туризма в Таджикистане: автореф. дис. ... пед. наук / М.А. Азимова. – Душанбе, 2010. – 22 с.

² Сангинов, Д.Ш. Правовое регулирование туристской деятельности в Республике Таджикистан: автореф. дис. кан. юриди. наук. / Д.Ш. Сангинов. – Душанбе, 2010. – 23 с.

³ Сангинов, Д. Ш. Хукуки сайёҳии (туристии) Чумхурии Тоҷикистон / Д.Ш. Сангинов – Душанбе: Эр-граф, 2012. -500 с., Хукуки сайёҳии Чумхурии Тоҷикистон (санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ). – Душанбе: Эр-граф, 2012. - 320 с.

⁴ Ёров, Д.Ш. Эффективность сельского туризма и его влияние на развитие аграрного сектора АПК (на материалах Республики Таджикистан): автореф. дис. ... канд. эконом. наук / Д.Ш. Ёров. – Душанбе, 2010. – 23 с.

Республики Таджикистан»¹ и изучил экономические аспекты государственного регулирования туризма в Республике Таджикистан.

Кроме того, в 2017 году М.С. Собиров защитил кандидатскую диссертацию на тему «Экономико-географические особенности территориальной организации туристско-рекреационного комплекса центрального Таджикистана»² и определил экономико-географические проблемы создания территориального туристического и рекреационного комплекса Центрального Таджикистана. Таджикский исследователь А.А. Мамадризохонов в своих исследованиях обратил особое внимание на важную проблему - развитие экотуризма, и проанализировал основные вопросы и перспективы его развития. Однако в этом исследовании он мало уделяет внимания истории развития туризма.

Кандидатская диссертация Ф.С. Кадырова «Влияние социально-культурных факторов на сохранение и развитие народного декоративно-прикладного творчества Таджикистана» в некоторой степени близка к предмету изучения, но суть этого исследования - педагогические проблемы и важность туризма в воспитании людей.

Зарубежными учёными также проведены исследования и опубликованы статьи по истории туризма и другим вопросам его развития. Наряду с указанием на экономические и социальные факторы, данные исследования, в определенной степени рассматривают и исторические проблемы развития туризма в некоторых странах, включая Российскую Федерацию и другие страны СНГ³. В связи с этим, следует отметить огромный вклад российских исследователей в изучении различных туристических направлений и путей их развития.

Вопросы изучения различных туристических направлений в определенных регионах той или иной страны с учетом важности данной сферы постоянно находятся в центре внимания отечественных и зарубежных учёных и специалистов.

¹ Сафаров, У.А. Совершенствование механизма государственного регулирования туристической сферы в условиях переходного периода: на материалах Республики Таджикистан: автореф. дис... канд. эконом. наук / У.А. Сафаров. – Душанбе, 2011. – 24 с.

² Собиров, М.С. Экономико-географические особенности территориальной организации туристско-рекреационного комплекса центрального Таджикистана: дис. ... канд. геог. наук / М.С. Собиров. – Душанбе, 2017. – 153 с.

³ Жыргалбеков, Т. Ж. История развития туризма в Кыргызстане (50-е годы XIX века — 80-е годы XX века): автореф. дис. ... док. ист. наук / Т.Ж. Жыргалбеков. – Бишкек, 1995. – 40 с., Юрчикова, Е.В. Туризм в СССР в конце 1920-х - начале 1930-х годов: организационные и пропагандистские аспекты движения: автореф. дис. ... канд. ист. наук / Е.В. Юрчикова. – М., 2006. – 24 с., Пименова, Е.Н. История становления и развития экологического туризма в России на рубеже XX - XXI веков (на примере Удмуртской республики): автореф. дис. ... канд. ист. наук / Е.Н. Пименова. – 2006, Ижевск. – 25 с., Красная, С.А. Культурный туризм: просветительская сущность и факторы развития: автореф. дис. ... канд. куль. наук / С.А. Красная. – М., 2006. – 21 с., Соколова, М.В. Туризм как культурно-исторический феномен: дис. ... док. куль. наук / М.В. Соколова. – М., 2007. – 396 с., Шербакова, С.А. Влияние международного туризма на экономику стран мира: автореф. дис. ... канд. геогр. наук / С.А. Шербакова. - М.: 2004. – 24 с., Дулов, А.Н. История путешествий и туризма / А.Н. Дулов, К.А. Дюхова, Д.В. Юрчак: монография. – Витебск: УО «ВГУ им. П.М. Машерова», 2011. – 139 с., История туризма (Ростуризм): учебник / Ю.С. Путрик под ред. и др. — М.: Федеральное агентство по туризму, 2014. — 254 с., Воронкова, Л.П. История туризма и гостеприимства / Л.П. Воронкова. – М.: Фаир-Пресс, 2004. – 304 с., Квартальнов, В.А. Туризм. Учебник / В.А. Квартальнов. — М.: Финансы и статистика, 2002. – 320 с...

Таким образом, обзор научной литературы по теме и степени ее изучения показывает, что до сих пор отсутствуют специальные исследовательские работы посвященные истории развития туризма в Таджикистане. Эти факторы позволили нам фокусировать свое внимание в работе на историю развития туризма в Республике Таджикистан.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Связь работы с научными программами (проектами), темами.

Диссертация выполнена в рамках реализации научного направления кафедры истории и межкультурной коммуникации ТГИЯ имени С. Улугзода на тему «Современные подходы к преподаванию общественно-гуманитарных наук на 2016–2020 годы». Диссертация также способствует реализации соответствующих пунктов «Программы развития туризма в Республике Таджикистан на 2018–2020 годы» (Постановление Правительства РТ от 01.03.2018 г. №80), и «Стратегии развития туризма в Республике Таджикистан на период до 2030 года (Постановление Правительства РТ от 01.08.2018 г. №372)».

Цель и задачи исследования. Цель настоящей исследовательской работы по изучению истории туризма в Таджикистане можно разделить на следующее:

- изучение историко-культурного наследия таджикского народа как туристическую достопримечательность в Таджикистане;
- изучение политики государства в сфере туризма Таджикистана, создания политических условий, правовой базы и периодизации развития туризма;
- изучение экономических потребностей Таджикистана и инвестиций в сфере туризма;
- изучение истории создания соответствующих структур в сфере туризма и основные этапы их деятельности;
- изучение потенциала экотуризма в Таджикистане и перспектив его развития;
- рассмотрение возможностей внутреннего туризма и путей его расширения;
- изучение потенциала, развития и расширения лечебного туризма в Таджикистане;
- изучение становления и развития международного туризма в Таджикистане.

Объект исследования. Объектом исследования являются государственная политика Таджикистана в области туризма, правовые источники, связанные с туризмом, индустрия туризма в Таджикистане, источники туризма - уникальные природные ресурсы, флора и фауна, целебные источники, историко-культурное наследие, экотуризм, оздоровительный туризм и международные факторы развития туризма.

Предмет исследования. История и развитие туризма в период независимости Республики Таджикистан (1991-2016 гг.).

Научная новизна. В диссертации впервые исследуется история туризма за годы Государственной независимости Таджикистана (1991-2016 гг.), а

также процесс возрождения и формирования туризма в конкретные исторические периоды на основе достоверных источников. В настоящей научной работе рассматриваются источники туризма, статистические показатели, формы и виды современного отечественного туризма и пути его дальнейшего развития, а также излагаются преимущества нашей современной туристической индустрии по сравнению с предшествующими периодами.

Научная новизна диссертации состоит в следующем:

- историко-культурное наследие таджикского народа изучено как туристическая достопримечательность в Таджикистане;
- впервые изучена государственная политика Таджикистана в сфере туризма, создание политических условий, нормативно-правовая база и исторический период развития туризма;
- изучены экономические потребности Таджикистана и инвестиции в сферу туризма;
- впервые была исследована история создания соответствующего государственного органа в сфере туризма и основные этапы его деятельности;
- изучен потенциал экотуризма в Таджикистане и перспективы его развития;
- впервые рассмотрены возможности внутреннего туризма и пути его расширения;
- впервые были изучены возможности и развитие лечебного туризма в Таджикистане;
- впервые исследовано формирование и развитие международного туризма в Таджикистане.

Кроме того, научное исследование различных проблем отечественного туризма в период государственной независимости Таджикистана в качестве важного сектора, представляющего страну внешнему миру, позволили впервые выявить новые источники туризма, способы продвижения сезонного туризма, формирования туристической инфраструктуры и привлечения отечественных и иностранных туристов и представить полезные заключения и рекомендации. В диссертации основательно исследуется роль туризма в формировании политики и социально-экономическом и культурном развитии страны.

Методы и приёмы исследования. Диссертация основана на сравнительно-исторических и исследовательских методах, статистическом анализе, методах анализа и обобщения результатов практической деятельности.

Источники исследования. Источники исследования можно разделить на следующие группы:

Первую группу составляют работы, Послания и выступления Основателя мира и национального единства-Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона¹, которые считаются основой развития отрасли.

¹ Рахмонов, Э. Истиклолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат / Э. Раҳмонов. – Душанбе: Ирфон, 2002. – Ҷ.1. – 512 с., Истиклолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат / Э. Раҳмонов. – Душанбе: Ирфон, 2002. – Ҷ.2. – 430 с., Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (30.04.2004)

Вторая группа включает в себя материалы из действующих архивов Главного управления Государственного архива Республики Таджикистан, Министерства экономического развития и торговли, Комитета по делам молодежи и спорта при Правительстве Республики Таджикистан, Комитета развития туризма при Правительстве Республики Таджикистан, Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан¹, что позволило нам получить убедительные доказательства по вопросам исследования. **Третья группа** включает в себя нормативно-правовые акты, Конституцию Республики Таджикистан, законы о туризме, указы Президента Республики Таджикистан, решения Правительства Республики Таджикистан, принятые государственные концепции и программы по развитию туризма, соглашения о сотрудничестве в области туризма². **Четвертая группа** – это комплекс статистических данных³, отражающих показатели развития туризма в

[манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/6615> (санаи истифодабарӣ: 22.02.2017)., Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (20.04.2006) [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/198> (санаи истифодабарӣ: 22.02.2017)..., Суханрони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба 10-солагии Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон (08.09.2001) [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/15140> (санаи истифодабарӣ: 10.03.2017)

¹ Бойгонии Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ф. 404. – Оп.6. – Д. 305, 554; Ф. 20. – Оп. 21. – Д. 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946., Бойгонии ҷорӣ Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маълумоти солҳои 2001-2006., Бойгонии ҷорӣ Кумитаи қор бо ҷавонон ва варзиши назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маълумоти солҳои 2007-2016., Бойгонии ҷорӣ Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ҳисоботи солони соли 2017, Бойгонии ҷорӣ Агентии омили назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Омори туризм дар солҳои 2005-2009.

² Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе, 2016. – 135 с., Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи туризм». – Душанбе, 1999. – №824. – 3 сентябр [манбаи электронӣ]. URL: http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=61 (санаи истифодабарӣ: 14.03.2017), Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таъсиси Ширкати миллии “Тоҷиктуризм”. – Душанбе. – №461. – 1996. – 8 апрел [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 15.03.2018)., Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи «Соли рушди сайёҳӣ ва хунарҳои мардумӣ» эълон намудани соли 2018». – Душанбе, 2017. – №977. – 29 декабр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 17.03.2018)... Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ба баланси ширкати миллии туризми Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронидани бинои воқеъ дар кӯчаи Пушкин, хонаи № 14. – Душанбе, 1997. – №183. – 4 май [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 10.03.2018)., қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи барномаи тадбирҳои таъхириропазир оид ба инкишофи туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 1997-1998. – Душанбе, 1997. – № 363. – 12 август [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 16.03.2017)., қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи минтақаи истироҳат ва туризм эълон кардани ҳудуди ноҳияи Варзоб”. – Душанбе, 1999. – № 373. – 18 август [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 19.03.2018)., қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаи истироҳат ва туризм эълон кардани дараи Ромит». – Душанбе, 2000. – № 358. – 18 сентябр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 14.07.2018)., қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи минтақаи туризми байналмилалӣ эълон намудани ноҳияи Балҷувон”. – Душанбе, 2001. – №498. – 3 ноябр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 12.03.2018). ... Консепсияи рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009 - 2019”. – Душанбе, 2009. – №202. – 2 апрел [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 19.03.2018)., Барномаи давлатии рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004-2009. – Душанбе, 2003. – №582. – 29 декабр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 04.04.2018)... Қарори Шӯрои Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар хусуси Созишномаҳои байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Халқии Хитой оид ба ҳавастмандгардонӣ ва ҳифзи мутақобилаи маблағгузориҳои асосӣ ва ҳамкорӣ дар соҳаи туризм». – Душанбе, 1993. – № 464. – 12 сентябр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 17.03.2018)....

³ Международные рекомендации по статистике туризма / ЮНВТО (МРСТ 2008. Статистические документы. – Серия М № 83, Мадрид, Нью-Йорк, 2008. – 179 с., Статистика туризма / Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. – Душанбе, 2009. – 25 с., Нишондиҳандаҳои омории соҳаи сайёҳӣ дар

Таджикистане. **Пятая группа** включает в себя монографии, учебные и научно-методические пособия, брошюры и научные статьи отечественных и зарубежных исследователей, посвящённые различным сферам туризма¹. **Шестая группа** состоит из диссертаций и авторефератов отечественных и зарубежных исследователей², которые мы использовали в диссертационной работе. Кроме того, использовались материалы, связанные со сферой туризма из периодических изданий и электронных источников интернета, которые могут быть включены в **седьмую категорию**³.

Теоретическая значимость. Теоретическая значимость диссертационной работы заключается в том, что процесс возрождения и развития туризма в Таджикистане, проблемы и пути их решения в определённые исторические периоды основаны на достоверных исторических, научных и статистических источниках. Кроме того, очень подробно исследованы природные ресурсы и туристический потенциал, пути развития туристической инфраструктуры.

Практическая значимость (ценность). Результаты исследования могут быть применены при планировании и моделировании современных туристических систем, разработке государственных концепций и программ в области туризма, разработке учебников, учебных пособий, образовательных программ по специальностям туризма и оказания услуг по приему гостей в высших и средних профессиональных учебных заведениях, а также при проектировании современных моделей туристических услуг и туристических маршрутов. Результаты исследования также обеспечивают хорошую основу для фундаментальных исследований в области туризма, истории туризма и вопросов, связанных с конкретными видами туризма.

Кроме того, результаты исследования могут быть использованы и применены в учебном процессе для студентов, обучающихся по специальности и направлению “туризм и гостеприимство” в высших и средних профессиональных учебных заведениях.

солҳои 2010-2011-2012-2013-2014-2015-2016 ва 2017 / Кумиати рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон...

¹ Дулов, А.Н. История путешествий и туризма / А.Н. Дулов, К.А. Дюхова, Д.В. Юрчак: монография. – Витебск: УО «ВГУ им. П.М. Машерова», 2011. – 139 с., Қодиров, Ф.С. Захираҳои туристӣ: ёдгориҳои фарҳангӣ-таърихӣ ва табиӣ / Ф.С. Қодиров. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 128 с., Мамадризохонов, А.А. Ташкили фаъолияти экотуристӣ / А.А. Мамадризохонов. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – 376 с. 129., Сангинов, Д. Ш. Ҳуқуқи сайёҳии (туристии) Ҷумҳурии Тоҷикистон / Д.Ш. Сангинов – Душанбе: Эр-граф, 2012. -500 с. 136., Акбари Шарбатӣ. Арзишҳо ва асароти санъати туризм / Шарбатӣ Акбари // Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон. –2010.- № 6(62). – С. 207-210., 137., Ван Циншен. Историко-культурный туризм и развитие туристических городов / Циншен Ван // Культура народов Причерноморья. – 2002. – № 35. – С. 11-45....

² Азимова, М.А. Педагогические аспекты профессиональной подготовки менеджеров туризма в Таджикистане: дис... канд. пед. наук. / М.А. Азимова. – Душанбе, 2010., Ёров, Д.Ш. Эффективность сельского туризма и его влияние на развитие аграрного сектора АПК (на материалах Республики Таджикистан): автореф. дис. кандидат экономических наук / Д.Ш. Ёров. – Душанбе, 2010. – 25 с., Жыргалбеков, Т. Ж. История развития туризма в Кыргызстане (50-е годы XIX века — 80-е годы XX века): автореф. дис... док. ист. наук / Т.Ж. Жыргалбеков. – Бишкек, 1995. – 40 с., Кодирова, М.И. Туристское образование в Таджикистане: состояние и проблемы: автореф. дис... канд. пед. наук. – Душанбе, 2006. – 24 с., Пивоварова, Н.В. История туризма в Таджикистане (XX – начало XXI вв.): дис... канд. ист. наук. / Н. В. Пивоварова. - Душанбе, 2010. - 172 с.

³ Курбон, Ш. Сайёҳии таърихӣ – фарҳангӣ. Ба он таваҷҷуҳи зарурӣ зоҳир намешавад / Ш. Курбон // Ҷумҳурият. – 2017. – 29 июн., Боздид аз Маҷмааи кӯҳию лиҷаронии «Сафед-Дара» дар ноҳияи Варзоб [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/13785> (санаи истифодабарӣ: 15.09.2019), Сайёҳӣ [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/taxonomy/term/5/263> (санаи истифодабарӣ: 01.03.2018)...

Личный вклад соискателя учёной степени заключается в том, что он использовал достоверные источники, ознакомился с рядом туристических направлений в Республике Таджикистан, изучил состояние туристической инфраструктуры, реальные возможности развития и расширение сектора.

На основании проведённого исследования соискатель впервые определил туристические направления национальной и географической природы Таджикистана, отдавая предпочтение экологическому, горному, лечебному, историческому и культурному туризму.

Основные положения, выносимые на защиту:

1. Важнейшим фактором привлечения отечественных и иностранных туристов в Таджикистан является древнее и историческое наследие, культурное богатство, климат и уникальная природа, природные и рекреационные ресурсы, целебные источники, земля и её жители.

2. Распад СССР и гражданская война оказали негативное влияние на развитие индустрии туризма, что привело к снижению доверия иностранных туристов к Таджикистану, разрушению исторических туристических направлений и даже удалению некоторых редких исторических памятников.

3. С момента восстановления конституционного строя Правительством Республики Таджикистан приняты конкретные меры по возрождению и развитию туристической индустрии, и в 1993 году подписаны первые межгосударственные соглашения о развитии туризма.

4. Отсутствие единого органа управления сектором, неслаженность работы туристических организаций неудовлетворительное состояние существующей структуры оказания услуг, а также нехватка специалистов для работы в новых экономических условиях послужили главными факторами ненадлежащего развития туристической отрасли.

5. Создание соответствующего органа, отвечающего за развитие туризма в стране является одной из наиболее важных и своевременных мер, предпринимаемых Правительством. Имеющиеся статистические данные показывают, что создание такого органа кардинально изменило положение дел в секторе.

6. Важные политические меры по созданию компетентных и ответственных органов, принятие нормативно-правовых актов, а также экономическая направленность сектора и выделение средств, необходимых для развития сектора, привели к фундаментальным изменениям в развитии туризма.

7. В целях продвижения туризма Таджикистан должен сосредоточиться на нескольких важных направлениях, чтобы занять своё достойное место в международной классификации туристических организаций. Популяризация одного из самых выгодных видов туризма в Таджикистане - медицинского туризма - имеет большое значение для иностранных туристов.

8. Политическая стабильность и разумная политика Правительства Таджикистана позволили международному туризму в краткосрочной перспективе развиваться и стать более прибыльной отраслью. Кроме того, доходы от этого сектора привели к росту международного

имиджа и престижа Таджикистана, что, в свою очередь, является признаком диалога культур и цивилизаций.

Апробация диссертации. Данная диссертация подготовлена и обсуждена на кафедре истории и межкультурной коммуникации Таджикского государственного института языков им. Сотима Улугзода. Основные положения и выводы диссертации были опубликованы в 8 научных статьях автора, в том числе 5 статей в рецензируемых журналах Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан. Основные направления исследования также были рассмотрены на международной научно-практической конференции (2018 г.), республиканских научно-практических конференциях (2016-2018 гг.), научно-практических и научно-теоретических конференциях профессорско-преподавательского состава и студентов Таджикского государственного института языков имени Сотима Улугзода (2017-2019 гг.).

Диссертация была обсуждена и представлена к защите на расширенном заседании кафедры истории и межкультурной коммуникации Таджикского государственного института языков им. Сотима Улугзода (протокол № 7 от 18.03.2019 г.) и отдела новейшей истории Института истории, археологии и этнографии им. А. Дониша Академии наук Республики Таджикистан (протокол № 6 от 11.06.2019 г.).

Структура и объём диссертации. Диссертация состоит из введения, трёх глав, заключения и списка литературы (183 наименования), общий объём которой составляет 189 страниц компьютерного текста.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Во введении обосновываются актуальность, степень изученности темы, цели и задачи, объект и предмет, новизна темы, а также определяются источники исследования и основные положения, выносимые на защиту.

Первая глава диссертации **«Политические, экономические и культурные основы развития туризма в Республике Таджикистан»** состоит из трёх параграфов. В первом параграфе **«Историко-культурное наследие таджикского народа как туристическая достопримечательность в Таджикистане»** исследуется потенциал и возможности бесценного историко-культурного наследия таджикского народа, представляющего туристический интерес.

Каждая страна в мире располагает своими туристическими достопримечательностями. Именно эти достопримечательности, являющиеся продуктом творений и искусства народов и наций, играют ключевую роль в привлечении туристов, способствуя тем самым повышению уровня доходности государственного бюджета. Туристические достопримечательности могут быть описаны по-разному: *природные достопримечательности* – климат, красивые пейзажи, горы, леса, флора и фауна; *искусственные достопримечательности* которые являются продуктами истории, культуры, человеческого мастерства и воображения; *особые парки* - Ирам Парк, зоопарк, культурно-развлекательные комплексы, Кохи Навруз, дворец Арбоб, комплекс Хуррамшахр и другие. Достопримечательности

также можно классифицировать с *исторической* точки зрения – *достопримечательности древности* – памятники города Саразм, крепость Хулбук, крепость Гиссар, статуя Будды, и *современные достопримечательности* – Национальный флаг, площади и аллеи и т.д..

Таджикистан имеет древнюю историю и цивилизацию, уникальное историческое и культурное наследие и прекрасную природу, именно поэтому одна из конкретных целей объявления 2019-2021 гг «Годами развития села, туризма и народных ремёсел» направлена на реализацию данного потенциала. Историческое и культурное наследие Таджикистана способствует развитию экотуризма, образовательного и горного туризма, и каждый регион Таджикистана может предложить туристам своё историческое, природное и богатое культурное наследие в различных формах.

Территория Таджикистана с туристическими объектами может быть разделена на семь регионов, соответственно: Согдийский, Зеравшанский, Гиссарский, Раштский, Вахшский, Кулябский и Бадахшанский, которые признаны большинством учёных и экспертов.

Сегодня одним из наиболее важных вопросов развития историко-культурного туризма является разработка и публикация культурных маршрутов, также необходимо ознакомить туристов с достопримечательностями, объектами архитектуры, народными традициями, языком, жизнью и бытом населения. Кроме того, принимая во внимание богатство таджикских народных промыслов, уполномоченному государственному органу по туризму необходимо разработать «Концепцию развития искусства ареалов» и представить её Правительству Республики Таджикистан. При подготовке такого стратегического документа следует учитывать следующее: в зависимости от уровня развития некоторых видов традиционных промыслов, целесообразно распределить территорию республики в ремесленные округа. Например, округ развития атласоткачества, вышивки, чулочеккачества и т.д.; принятие конкретных мер для данного конкретного округа; определение конкретной цели округа для определенного направления туризма; разработка маршрутов для каждого конкретного региона на разных языках и так далее.

Меры, предпринимаемые Правительством Республики Таджикистан в рамках реализации инициативы Лидера нации – «Года туризма и народных ремёсел»¹, и создание возможностей, в том числе полное освобождение от налогообложения ремесленного производства, привели к их устойчивому росту, источнику чистого дохода для семей, развитию дипломатических отношений (многостороннее сотрудничество), а также дружбе и солидарности различных наций и народов мира (достойного представления таджикской нации миру). Таким образом, историческое наследие и народное творчество в процессе межкультурных отношений и диалога должны быть

¹ Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи «Соли рушди сайёҳӣ ва хунарҳои мардумӣ» эълон намудани соли 2018». – Душанбе, 2017. – №977. – 29 декабр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 17.03.2018)

представлены как один из наиболее выдающихся элементов истории и цивилизации нации.

Во втором параграфе первой главы «**Государственная политика в области туризма Республики Таджикистан: создание политической среды и правовых рамок**» рассматриваются роль туризма в современном таджикском обществе, взгляды исследователей на отношение политики к туризму, состояние и неблагоприятная ситуация туризма в первые годы независимости, а также неравномерное развитие данного сектора.

Унаследованное от Советского Таджикистана наследие в сфере туризма никоим образом не соответствовало целям независимого государства. Потому что политика Советского государства в сфере туризма была разработана таким образом, что никак не отражала наши национальные интересы. Независимому Таджикистану удалось создать национальное законодательство о туризме, многие нормативно-правовые акты которого находятся под юрисдикцией различных министерств и ведомств и регулируются соответствующими законами и положениями.

История становления и развития государственной политики Республики Таджикистан в области туризма неразрывно связана с процессами общественно-политической жизни страны, которая последовательно развивается. В области туризма не существует единообразия научных разработок, однако некоторые усилия в этой области были предприняты исследователями Д.Ш. Сангиновым и Н.В. Пивоваровой.

Мы считаем, что хронологический период исследования в 1991-2016 гг., с учётом специфики развития Таджикистана, можно разделить на три этапа, каждый из которых неразрывно связан с политическим, социально-экономическим и культурным статусом страны:

Первый этап становления и развития государственной политики Республики Таджикистан в сфере туризма охватывает 1991-1997 годы. Этот период можно рассматривать как начальный этап в процессе разработки государственной политики в сфере туризма.

Второй этап формирования и развития туристических прав в Таджикистане берёт начало с 1997 года, с момента подписания Общего соглашения об установлении мира и национального согласия и охватывает период до 27 ноября 2007 года, то есть до тех пор, пока Республика Таджикистан не была признана полноправным членом Всемирной туристической организации.

Третий этап развития туризма в Таджикистане начинается со дня принятия Республики Таджикистан в качестве полноправного члена Всемирной туристической организации (27.11.2007 г.) и длится до 2016 года (т.е. охватывает 2007-2016 годы).

На первом этапе первые межправительственные соглашения о развитии туризма были подписаны 12 сентября 1993 года, Постановление №464 Совета Министров Республики Таджикистан «О соглашениях между Правительством Республики Таджикистан и Правительством Китайской Народной Республики о поощрении и взаимной защите крупных инвестиций

в туризм» и «Соглашение о туризме глав государств Содружества Независимых Государств» (1993 г.).

Конституция, принятая 6 ноября 1994 года, представила Республику Таджикистан как суверенное, демократическое, правовое, светское и унитарное государство, некоторые статьи которой (в том числе статьи 1, 10, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 19, 24, 32, 37, 38, 39, 42, 44, 46) выражают нормативно-правовые акты, которые служат основной и наиболее важной правовой базой для индустрии туризма¹. Второй этап формирования и развития туристических прав в Таджикистане начался с подписания Общего соглашения об установлении мира и национального согласия, установлении мира и безопасности в стране и до 27 ноября 2007 года, т.е. до того дня, когда Республика Таджикистан стала полноправным членом Всемирной туристской организации.

На данном этапе с целью развития туризма началось целенаправленное планирование государственной программы, в том числе были приняты Постановления Правительства Республики Таджикистан «О передаче здания, расположенного по улице Пушкина, дом 14 на баланс Национальной компании Республики Таджикистан по туризму» (№183 от 4 мая 1997 г.), «Об утверждении Программы первоочередных мер по развитию туризма в Республике Таджикистан на 1997-1998 годы» (№363 от 12 августа 1997 г.), «Об объявлении территории Варзобского района зоной отдыха и туризма» (№373 от 18 августа 1997 г.), «Об объявлении Рамитского ущелья зоной отдыха и туризма» (№358 от 18 сентября 2000 г.), «Об утверждении Комплексной Программы развития Варзобского района как зоны отдыха, санаторно-курортного лечения и туризма на 2000-2010 годы» (№461 от 9 ноября 2000 г.).

Одной из особенностей **второго этапа** развития туристического права в Таджикистане было то, что в этот период ряд соглашений и меморандумов между Правительством Республики Таджикистан и зарубежными странами о сотрудничестве в области туризма был положительным показателем имиджа туризма в Таджикистане.

На данном этапе расширилось сотрудничество Таджикистана с разными странами мира в области туризма.

Со дня признания Республики Таджикистан полноправным членом Всемирной туристической организации (27.11.2007 г.) начался третий этап развития туристического права и продлился до 2016 года.

На этом этапе в Закон Республики Таджикистан «О туризме» три раза (2009, 2012, 2013 гг.) были внесены изменения и дополнения.

Исходя из этих соображений, мы можем сделать вывод, что ряд правовых, политических и экономических мер, принятых до настоящего времени, обеспечили благоприятные предпосылки для развития этой отрасли. Однако сначала была заложена политическая основа для развития и расширения этой жизненно важной сферы деятельности страны, а именно установление мира и стабильности в стране. Вторым шагом стало создание

¹ Конституция Республики Таджикистан. – Душанбе, 2016. – 135 с. (статья 38).

правовой базы для развития туризма в Таджикистане, которая также была разработана за короткое время. По прогнозам зарубежных экспертов по обеспечению политической ситуации и ситуации с безопасностью в Республике Таджикистан в ближайшие годы она станет одним из важных центров регионального и глобального туризма.

В третьем параграфе первой главы **«Экономические потребности Таджикистана и инвестирование в сферу туризма»**, рассматриваются экономические аспекты туризма как одного из наиболее важных и перспективных направлений общей теории туризма.

Одним из важных и традиционных направлений экономических исследований в области туризма является оценка его роли и вклада в экономическое развитие отдельных стран. Изучение и научное обоснование экономического аспекта туризма в Таджикистане позволят оценить туристический потенциал Республики Таджикистан за счёт использования научно-экономических достижений и выявить пути их рационального и эффективного использования для развития народного хозяйства, достижения и недостатки в этой области, определить пути решения возникающих проблем.

Одним из актов, учитывающих кризисную ситуацию в национальной экономике и направленных на развитие её различных отраслей, в том числе туризма, является Закон Республики Таджикистан «Об иностранных инвестициях в Республике Таджикистан»¹, который был принят 10 марта 1992 года. Другим документом, в отношении которого экономические потребности Таджикистана и инвестиции в туризм были научно обоснованы, была «Программа развития туризма в Таджикистане на 2004-2009 годы» (Постановление Правительства Республики Таджикистан от 29 декабря 2003 года, №582). В документе отмечается, что «Программа охватывает ключевые вопросы устойчивого развития сферы (туризма – М.Ф.) как приоритетного сектора экономики. Реализация Программы предусматривает бюджетные источники финансирования, прежде всего, для привлечения иностранных и отечественных инвестиций»².

Действительно, «как показывает опыт, самопроизвольное развитие туризма привело ко многим проблемам экологического, экономического и социального характера, которые вызывают ухудшение состояния окружающей среды и исчезновение национальных особенностей»³.

То есть планирование может быть эффективным только в том случае, если оно может представлять национальные интересы при планировании всех субъектов туристической деятельности, включая частный сектор.

Национальные интересы, в свою очередь, не остаются незамеченными, если механизм государственного регулирования развития туризма функционирует эффективно и таким образом должна быть разработана

¹ Қонун Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи инвеститсияҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 1992. – №554. – 10 март. (Аз эътибор соқит доништа шуд. Қ Ҷ Т аз 12.05.07 сол. №260.) . [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmktj> (санаи истифодабарӣ: 03.01.2018)

² Барномаи давлатии рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004–2009. – Душанбе, 2003. – №582. – 29 декабр.

³ Абдуалимов. А. Иқтисодиёти туризм / А. Абдуалимов, М.И. Қодирова. – Душанбе, 2012. – С. 137.

целенаправленная научно обоснованная стратегия развития туризма в стране, основанная на реальных экономических потребностях Таджикистана.

В этом контексте целесообразно разработать стратегический документ, такой как Концепция развития экономических возможностей лечебных источников Таджикистана на определенный период. Его название может быть изменено в зависимости от конкретных стратегических целей.

На наш взгляд, в дополнение к мерам, предпринимаемым Правительством Республики Таджикистан для реализации его глобальной инициативы, стратегическое планирование использования лечебно-туристического потенциала Таджикистана может обеспечить надежную экономическую основу для устойчивого развития страны.

Вторая глава диссертации «Динамика развития туризма в Таджикистане в 1991-2006 годы» состоит из двух частей.

Первый параграф **«История создания соответствующих структур в сфере туризма и основные этапы их деятельности»** посвящён анализу сектора туризма, созданию соответствующих государственных структур в этой области и их задачам, а также формированию сектора до 2006 года.

Следует отметить, что Главное управление СССР по иностранному туризму было упразднено в 1989 году. В 1990 году решением Совета Министров Таджикской Советской Социалистической Республики Государственный комитет по иностранному туризму был преобразован в Таджикское объединение по иностранному туризму "Таджикинтур", и его работа была сосредоточена на развитии иностранного туризма в стране.

Официальная статистика показывает, что развитие туризма в Таджикистане с 1995 по 1996 годы было неравномерным и неэффективным, и ситуация здесь начала улучшаться только после стабилизации политической ситуации в стране. Указом Президента Республики Таджикистан №461 от 8 апреля 1996 года был создан орган государственного управления туризмом - Национальная компания «Таджиктуризм»¹ за счёт хозрасчёта и самофинансирования без предоставления основного капитала и туристических объектов.

Основным и приоритетным направлением деятельности государственного органа по туризму является реализация единой государственной политики в сфере туризма, регулирование деятельности туристических учреждений, создание законодательной базы для туризма, дальнейшее продвижение имиджа Республики Таджикистан за рубежом, установление совместных отношений с международными туристическими организациями, создание условий для привлечения иностранных инвестиций, а также открытие представительств иностранных туристических компаний в стране.

Следующий структурно-организационный этап совпадает с мартом 1996 года, когда в этом году было создано национальное учреждение

¹ Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таъсиси Ширкати миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба туризм. – Душанбе. – №461. – 1996. – 8 апрел [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 15.03.2018)

"Таджиктуризм". Впоследствии национальная туристическая компания Республики Таджикистан - «Таджиктуризм» получила название «Турист».

Летом 2001 года Национальная туристическая компания «Турист» преобразовывается в Объединенное туристическое агентство «Турист»¹. До 2006 года это учреждение действовало как национальная торговая организация в соответствии с двусторонним соглашением с Министерством экономики и торговли Республики Таджикистан по содействию реализации государственной туристической политики в стране.

В 1991–1995 годах из-за политической нестабильности туристические визиты в Таджикистан не зарегистрированы. С созданием национальных туристических компаний и стабилизацией политической ситуации в стране число туристов также неуклонно увеличивается, как показано в диаграмме 1: Динамика привлечения туристов в нашу страну в течение 1996-2006 гг. такова²:

Диаграмма 1. Статистика туристического сектора за 1996-2006 гг.

В 2006 году приоритетными формами международного туризма в стране были: экотуризм, альпинизм, историко-образовательный туризм, автомобильные и велосипедные туры и конные походы, рафтинг, горные лыжи, международная охота.

Таким образом, исходя из этих соображений, мы можем сделать вывод о том, что создание соответствующего и ответственного органа по развитию туризма в стране является одной из наиболее важных и полезных инициатив Правительства, а имеющиеся статистические данные показывают, что начало работы коренным образом изменило активность сектора. Основные направления интересов стали известны. Внутренний и зарубежный туризм избавился от застоя, отставания и спада. Определенная сумма денег

¹ Указом Президента РТ от 11 января 2001 года № 445 и стало органом государственного управления туризмом в структуре Правительства РТ

² Бойгонии чории Вазорати рушди иктисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи ҷавонон ва варзиши назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Агентии омили назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон.

поступила в бюджет страны из доходов отрасли. Процесс восстановления контактов и прибытия туристов также выявил проблемы и недостатки отрасли, что, в свою очередь, ещё больше улучшит планы и направления развития отрасли.

Во втором параграфе второй главы **«Экотуризм в Таджикистане и перспективы его развития»** рассматриваются вопросы, связанные с анализом потенциала и перспектив экологического туризма в стране.

Экологический туризм отличается от других видов туризма и его можно считать критерием мирового туризма. По этой причине экотуризм всегда играл значительную роль в мировой индустрии туризма и гостеприимства, в том числе в Республике Таджикистан, и, с другой стороны, является надежным источником экономического дохода для каждой страны. Пристальное внимание Правительства Республики Таджикистан привело к развитию экологического туризма не только в стране, но и к приобретению им международного статуса. Прежде всего, этот вид туризма подкрепляется нормативно-правовой базой¹, и официально признан как одна из приоритетных форм международного туризма в стране и важнейший фактор развития устойчивого туризма².

Таким образом, Таджикистан из-за разнообразия природной среды в стране, её оригинальности и очень красивого разнообразного пейзажа круглый год может стать важным фактором приема большого количества отечественных и иностранных туристов. Для продвижения туризма соответствующим органам власти Таджикистана следует обратить внимание на несколько важных факторов, чтобы занять соответствующую позицию в международной классификации туристических организаций. Внедрение одного из самых выгодных туристических направлений в Таджикистане - экологического и лечебного туризма - имеет особое значение для иностранных туристов. В бывшем Советском Союзе Таджикистан имел самый высокий показатель лечебного туризма. Широкий потенциал страны в области минеральных вод нуждается в серьёзной реконструкции и популяризации.

Третья глава диссертации «Туризм в Таджикистане в 2007–2016 годы и перспективы его развития» состоит из трёх параграфов.

В первом параграфе **«Внутренний туризм и пути его расширения: проблемы и перспективы»** рассматриваются проблемы, возможности и перспективы развития внутреннего туризма в стране.

Наиболее важные достопримечательности Таджикистана находятся в городе Душанбе, Согдийской, Хатлонской областях, Горно-Бадахшанской

¹ Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъалаҳои дастгирии давлатии рушди туризми экологӣ, кӯҳию варзишӣ ва кӯҳнавардӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”, аз 4 марти соли 2005, №80, қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи “Барномаи рушди туризм Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2004-2009” аз 23 декабри соли 2003, № 582, Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи “Барномаи давлатии рушди туризм Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2010-2014” аз 28 майи соли 2009, № 299.

² Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъалаҳои дастгирии давлатии рушди туризми экологӣ, кӯҳию варзишӣ ва кӯҳнавардӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”, аз 4 марти соли 2005, №80, қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи “Барномаи рушди туризм Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2015-2017” аз 1 декабри соли 2014, № 738

автономной области и других районах республиканского подчинения, включая Ромит (Вахдат), Файзабад, Рашт, Варзоб, Гиссар, Шахринав и Турсунзода.

В столице Таджикистана и крупнейшем городе страны Душанбе, находятся туристические достопримечательности, парки, исторические и художественные музеи и многое другое. В городе Гиссаре Гиссарская крепость является одним из важных исторических и культурных памятников в Таджикистане. Город Турсунзода является промышленным городом, за исключением Таджикской алюминиевой компании, здесь находится мавзолей Ходжа Накшон, относящийся к XI веку. На перекрестке Душанбе и Вахдат находится уникальная святыня гробница Яькуби Чархи, которая является крупнейшим политическим и религиозным центром эпохи Тимуридов, датируемый 15-м веком.

Находящееся в 5 км от Душанбе Варзобское ущелье является одним из лучших мест отдыха жителей Таджикистана. В Варзобском ущелье находится знаменитый курорт Ходжа Оби Гарм и Спортивно-туристический комплекс «Сафед-дара». Исходя из этого, Правительство Республики Таджикистан в 1999 году объявило Варзобский район зоной отдыха и туризма (Постановление Правительства Республики Таджикистан от 18.08.1999 г. №373)¹.

В Согдийской области Таджикистана есть много мест, куда приезжают люди со всего мира. Наиболее важными из них являются гробница Рудаки, Мухаммеда Башара, Накибхони Туграла, Шейха, Муслихиддина, царя шаха в Истаравшане, руины Панджаката, памятник Саразм, крепость Айни, крепость Истаравшан, исторические места Горного Мастчо (крепость Падаск, колония Оббурдон, петроглифы), прекрасная природа региона и т.д.

Хатлонская область расположена на юге Душанбе. Название Хатлон много раз упоминалось в Шахнаме Фирдоуси, и наряду с Реем, Мервом, Балхом, Бухарой и Самаркандом это одно из немногих мест, где исторически жило ираноязычное население. Административным центром этого региона считается город Бохтар (исторический Левоканд). Главные достопримечательности Хатлонского региона находятся в городе Кулябе. В этом городе похоронен один из великих суффистов и писателей Мир Сайид Али Хамадони, гробница которого является святыней знати и простолюдинов. Население Хатлонской области называет его Хазрати Амирджоном и с большим уважением относится к его личности. Большинство саййидов Таджикистана и Центральной Азии связывают себя с несколькими его поколениями. Многие туристы и гости из Индии, Пакистана и Афганистана каждый год посещают эту святыню. Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 03.11.2001 г. №498 Балджуванский район Хатлонской области объявлен международной

¹ Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи минтақаи истироҳат ва туризм эълон кардани худуди ноҳияи Варзоб”. – Душанбе, 1999. – № 373. – 18 август [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 19.03.2018).

туристической зоной¹. В Вахшском районе находится один из памятников кушанского периода Аджинатеппа, где была создана статуя Будды в 13 метров. В Восейском районе находятся руины средневековой столицы Хатлона города Хулбук, куда приезжают очень много туристов, чтобы увидеть его. В городе Дангара Хатлонской области находится мавзолей шейха Шакики Балхи и ряд исторических памятников доисламских и исламских времён. Одним из наиболее интересных мест в Дангаре является великолепный комплекс Хуррамшахр, который был создан по указу Президента страны, уважаемого Эмомали Рахмона и является уникальным шедевром современной архитектуры. В древнем городе Кубадиян находится один из уникальных исторических памятников Таджикистана - древний памятник Тахти Сангин, относящийся ко времени правления Александра Македонского.

Бадахшан является одной из важных областей (регионов) Таджикистана, которая составляет 44 процента территории Таджикистана. Бадахшан граничит с Китаем и Афганистаном и имеет красивую и привлекательную природу, куда каждый год приезжают тысячи людей со всего мира. В этой части Таджикистана есть много интересных и исторических достопримечательностей. Хорог - единственный город в Горно-Бадахшанской автономной области, который находится посреди гор. Некоторые путешественники считают его жемчужиной вершины крыши мира.

Таким образом, в Таджикистане есть тысячи исторических памятников, что может представлять интерес для внутренних туристов. Это наследие должно быть широко сохранено и популяризовано через интернет-сайты и другие средства массовой информации. Целевое и программное финансирование государством также может повысить привлекательность и важность этого наследия для местных и иностранных туристов. Создание и развитие туристической инфраструктуры также является ещё одной задачей туристического сектора. Развитие внутреннего туризма, как в политическом, так и в социальном плане, имеет очень важное значение и позволяет людям одной страны лучше познакомиться друг с другом, культурной разных уголков, самобытностью и укрепляет связи между ними. С экономической точки зрения внутренний капитал страны не выходит за её пределы, он создает новые рабочие места и увеличивает валовый доход.

Во втором параграфе третьей главы диссертации **«Развитие и расширение лечебного туризма в Таджикистане»** представлен анализ потенциала культурно-лечебных вод в развитии лечебного туризма, а также отмечена роль лечебных источников в развитии сферы туризма страны. Во всех регионах страны есть целебные воды, рациональное использование которых будет способствовать развитию туризма и, следовательно, экономическому развитию Таджикистана.

¹ Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи минтақаи туризми байналмилалӣ эълон намудани ноҳияи Балҷувон”. – Душанбе, 2001. - №498. – 3 ноябр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 12.03.2018).

Состав минеральных вод зависит от географической среды районов, в которых они расположены, и в основном содержат богатые залежи полезных ископаемых, которые больше всего имеются в этой среде, особенно в горных породах местности. Настало время изучить химический состав пресных вод и определить их лечебные свойства и их значение для развития и процветания экономики страны.

Большинство лечебных источников Таджикистана расположено в Горно-Бадахшанской автономной области. По мнению учёных, Бадахшан имеет возможность построить 76 оздоровительных центров¹. В Таджикистане существует огромное количество минеральных и целебных источников с более чем 200 источниками в разных частях страны, каждый из которых отличается своими целебными свойствами и играет ключевую роль в развитии туризма в стране. Одним из важных факторов привлечения иностранных и отечественных туристов в Таджикистан являются минеральные и целебные источники, среди которых воды Ходжа обигарма, Гармчашмы, Шахамбари, Каратага, Обигарма, Авджа и Хелланда могут быть использованы для развития лечебного туризма в стране.

Так, следует отметить, что наряду с другими направлениями туризма – лечебный туризм является важнейшим фактором развития индустрии туризма, следовательно, он обладает большим экономическим доходом, и поэтому, прежде всего, необходимо развивать этот вид туризма в стране. Из проведённого анализа и научного исследования в этой области следует, что источников лечебного туризма в нашей стране достаточно много, и это требует учёта двух аспектов распространения этих источников и создания инфраструктуры, отвечающей современным требованиям. Роль лечебного туризма также очень важна для имиджа нашей страны, т.к. сегодня в цивилизованном мире ряд стран стали популярными благодаря своим целительным регионам. С другой стороны, можно обеспечить дальнейшее развитие этого сектора путём разработки инвестиционных проектов, которые привлекут больше иностранных инвестиций в лечебный туризм, чем любой другой вид туризма.

В третьем параграфе третьей главы **«Становление и развитие международного туризма в Таджикистане»** рассматриваются проблемы укрепления и развития туризма в стране, а также признание Таджикистана в качестве потенциального международного туристического направления.

Признание Таджикистана в качестве члена Международной туристической организации (27.11.2007 г.) не только сформировало отрасль, но и стимулировало процесс формирования туристического менеджмента в нашей стране и открыло ещё один качественно новый этап развития.

Результатом принятых мер является то, что после принятия нашей страны в качестве полноправного члена упомянутой организации, интерес иностранных туристов к Таджикистану возрос, чьи показатели цифрами приведены в следующей таблице.

¹ Бобоходжаев, И.Я. Лечебные минеральные источники Памира / И.Я. Бобоходжаев, Ш.М. Давлатмамадов - Душанбе, 2010. – 174 с.; Давлатмамадов, Ш. Чашмаҳои дармонбахши Бадахшон. / Ш. Давлатмамадов. – Душанбе: Нодир, 2006. – 63 с.

Диаграмма 2. Статистика туристического сектора за 2007-2016 гг.

Важными факторами развития сферы туризма, а также международного туризма в Таджикистане, по мнению экспертов, являются успешная внешняя политика, формирование международного туризма в Таджикистане, растущее привлечение туристов, презентация исторических и культурных объектов и уникальная природа страны. В 2010 и 2016 годах Генеральный секретарь Всемирной туристической организации Толиб Рифаи посетил нашу страну¹.

Еще одним важным моментом является то, что если Президент страны с одной стороны считает инвестиции основным критерием развития туризма, особенно формирование международного туризма в нашей республике, то с другой стороны, он считает, что туризм является источником привлечения иностранных инвестиций в Таджикистан. Анализ этой проблемы показывает, что государственная политика в области развития туризма, включая международный туризм, в значительной степени зависит от инвестиций, и развитие данного сектора будет достигнуто за счёт финансирования иностранных компаний.

Государственная поддержка туризма может быть обобщена следующим образом: туризм занял устойчивую позицию в социально-экономической структуре государства; развитие международных отношений в сфере туризма стало важным фактором развития туризма; в результате целенаправленной политики в области туризма искусственные административные барьеры постепенно устраняются; сбор денег с альпинистов был отменён, и плата за вход на территорию Национального парка была снижена со 100 до 10 сомони в сутки: процесс обязательной регистрации туристов в службе паспортной регистрации МВД РТ продлен с 7 до 30 дней; туристы были освобождены от регистрации в органах внутренних дел в течение 30 дней.

Таким образом, по нашему мнению:

1. Именно государственная поддержка и непосредственное внимание Правительства Республики Таджикистан под руководством Лидера Нации

¹ Туризм [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/ru/taxonomy/term/5/164> (таърихи истифода: 08.05.2017)

стали не только основой международного туризма в Таджикистане, но и важным фактором и мощным инструментом развития туризма в стране.

2. На качественно новом этапе нашей государственности Таджикистан вступил в стадию развития, международный туризм вошёл в страну как «период устойчивого развития».

3. Быстрое развитие общественных отношений в нашей стране привело к быстрому развитию всех сфер, включая туристический сектор.

4. Значительные государственные привилегии позволили туристической отрасли страны, особенно международному туризму, в ближайшем будущем стабильно развиваться и как одна из самых известных туристических стран мира Таджикистан будет включён в первые ряды списка стран туризма.

5. В ближайшем будущем наша туристическая индустрия станет надёжным источником новых рабочих мест, не только способствуя благосостоянию людей, но и внося значительный вклад в продвижение наших национальных традиций, уровня гостеприимства таджиков, и, следовательно, всё больше и больше, будет укреплять позицию нашей страны на международной арене.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ОСНОВНЫЕ НАУЧНЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ ДИССЕРТАЦИИ

Индустрия туризма является одним из наиболее важных секторов экономики в мире, в том числе и в Таджикистане, и её роль в политике, экономике и положении стран на мировой арене огромна. В наше время туризм стал одним из важнейших и мощных опор экономического развития и эффективным средством укрепления связей между странами мира [6-М]. Несомненно, туризм считается одним из важнейших элементов истории и развития нации в процессе межкультурного общения, развития культуры сосуществования, развития народного творчества и является одним из важнейших элементов истории и цивилизации нации.

Внимание мирового сообщества с точки зрения туризма направлено, прежде всего, на страны с богатым культурным и историческим наследием, а также с современной туристической инфраструктурой. В связи с этим Таджикистан как страна с древней историей и цивилизацией, уникальным историческим и культурным наследием и прекрасной природой не должен оставаться в стороне. С другой стороны, Таджикистан имеет уникальные культурные, исторические и природные границы, включая древние города, посёлки, архитектурные и исторические комплексы, уникальные исторические и природные объекты, целебные воды, уникальную флору и фауну, и страна с древней историей сильно отличается от других стран своим цивилизованным населением и географическим положением [1-М].

В связи с этим, наряду с решением различных проблем особое внимание следует уделять развитию туризма во всех отношениях и именно пристальное внимание Правительства Республики Таджикистан привело не только к развитию современного отечественного туризма, но и укреплению его связи с другими сферами, обретению своей международной идентичности.

Таджикистан имеет много возможностей для развития и продвижения всех видов туризма, особенно в области горного туризма, отдыха, оздоровления, экологического, исторического и культурного развития. Однако учёным и специалистам необходимо вести обширные исследования с тем, чтобы обосновать имеющиеся научные, экономические, культурные, экологические и другие возможности [7-М].

Важнейшим фактором, который должен привлечь больше внимания Правительства Республики Таджикистан и его соответствующих органов в сфере туризма, является наличие географических и климатических условий и ценного исторического и культурного наследия таджикской земли [8-М]. Ряд правовых, политических и экономических мер, которые были приняты до настоящего времени, послужили основой для развития данного сектора.

Политической основой развития и продвижения туризма в Таджикистане, прежде всего, является установление мира и стабильности в стране. Вторым шагом стало создание правовой базы для развития туризма в Таджикистане, которая также была разработана за короткое время. По прогнозам зарубежных экспертов, при стабильной политической ситуации в ближайшие несколько лет Республика Таджикистан станет одним из ключевых центров регионального и мирового туризма.

Таким образом, создание соответствующего государственного органа, отвечающего за развитие туризма в стране является одной из наиболее важных и своевременных мер Правительства страны, и имеющиеся статистические данные показывают, что его создание радикально изменило положение дел в секторе [7-М]. Были определены основные направления, представляющие интерес, внутренний и международный туризм избавились от застоя, отставания и спада, и соответственно, за счёт доходов этого сектора в бюджет страны стала поступать определенная сумма.

Процесс восстановления контактов и притока туристов также выявил проблемы и недостатки отрасли, устранение которых, в свою очередь, ещё больше улучшит будущие планы и последующую деятельность отрасли.

Особое значение для иностранных туристов имеет представление экологического и лечебного туризма - одного из самых выгодных туристических направлений в Таджикистане. В бывшем Советском Союзе Таджикистан имел самый высокий показатель лечебного туризма. Большой потенциал страны в области минеральных вод должен быть серьезно реконструирован и популяризирован [2-М].

Таким образом, на территории Таджикистана находятся тысячи исторических памятников, которые могут представлять интерес для внутренних и внешних туристов. Это наследие должно быть бережно сохранено и популяризироваться через интернет и другие средства массовой информации [3-М]. Целевое и программное финансирование государством также может повысить привлекательность и значимость этих объектов, а также исторического и культурного наследия для отечественных и иностранных туристов. Создание и улучшение туристической инфраструктуры также является одной из задач туристического сектора.

Развитие внутреннего туризма также важно с политической и социальной точек зрения, который позволяет населению страны еще больше узнать друг о друге, укреплять культурные связи по всей стране, повысить сплоченность и улучшить взаимопонимание среди жителей страны. С экономической точки зрения внутренний капитал страны не выходит за её пределы, он создает новые рабочие места и увеличивает валовой доход.

Важным фактором развития лечебного туризма в Таджикистане является большой потенциал минеральных и лечебных источников, насчитывающих более 200, каждый из которых отличается своими целебными свойствами и играет ключевую роль в развитии туризма в стране. Целебные воды Ходжа обигарма, Гармчашмы, Шахамбари, Каратага, Обигарма, Авджа и Хелланда являются реальной основой для развития лечебного туризма в стране. Во всех регионах Республики Таджикистан существует большой потенциал минеральной и лечебной воды, которая отличается своими целебными свойствами и играет важную роль в отдыхе и лечении внутренних и внешних туристов [2-М].

Из проведенного анализа и рассуждений, а также результатов научных исследований в этой области становится очевидным, что источники лечебного туризма в нашей стране довольно многочисленны, и в процессе привлечения иностранных туристов важны два аспекта – пропаганда и реклама имеющихся источников и создание современной инфраструктуры.

Таким образом, на основании исследования, всестороннего анализа и рассмотрения индустрии туризма в Таджикистане за годы независимости мы пришли к следующим выводам:

1. Именно государственная поддержка и пристальное внимание Правительства Республики Таджикистан под руководством Лидера Нации стали не только основой международного туризма в Таджикистане, но и важным фактором и мощным инструментом развития туризма в стране.

2. На качественно новом этапе нашей государственности Таджикистан вступил в стадию развития, международный туризм вошёл в страну как «период устойчивого развития».

3. Быстрое развитие общественных отношений в нашей стране привело к быстрому развитию всех сфер, включая туристический сектор.

4. Значительные государственные льготы для туристической отрасли страны, особенно международному туризму, позволили стабильно развиваться в ближайшей перспективе, и как одна из самых известных туристических стран мира Таджикистан будет включён в первые ряды списка стран туризма.

5. В ближайшем будущем наша туристическая индустрия станет надёжным источником новых рабочих мест. Она будет не только способствовать благосостоянию людей, но и вносить весомый вклад в популяризацию наших национальных традиций, уровня гостеприимства таджиков, и, следовательно, всё больше и больше укреплять позицию нашей страны на международной туристической арене.

РЕКОМЕНДАЦИИ К ПРАКТИЧЕСКОМУ ПРИМЕНЕНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ

Принимая во внимание важность развития туризма и народных промыслов в разработке дальнейшей туристической политики, на наш взгляд, важно учитывать следующие вопросы:

- создание научно-исследовательского института по туризму и гостеприимству с целью координации научно-исследовательских работ;
- организация и проведение различных научных конференций «О государственной политике в области туризма: проблемы и перспективы», «Туризм как фактор регионального развития», «Социальные проблемы развития туризма» и др.;
- разработать и представить Правительству Республики Таджикистан проекты государственных программ по развитию туризма в различных регионах Таджикистана на 2021-2025 годы;
- разработка и издание национального туристического путеводителя на государственном, русском и английском языках с привлечением экспертов и специалистов;
- разработка новых туристических маршрутов с историко-культурными пояснениями на разных языках;
- развивать туристическую инфраструктуру, особенно в привлекательных природных зонах, в том числе в природных, рекреационных и других местах;
- привлечение отечественных и зарубежных предпринимателей в качестве партнёров по развитию туризма;
- привлечение туристов на национальные праздники, национальные игры (катание на лошадях, стрельба, бейсбол и т.д.) и важные исторические и культурные даты, в том числе Международный праздник Навруз, Сада, Мехргон, Государственная независимость и т. др.;
- создание центров по продаже национальных сувениров и подарков с национальными украшениями;
- создание национальной галереи в районе аэропортов, гостиниц и других туристических объектов, демонстрация народных промыслов и, на этой основе, продвижение туристического потенциала страны;
- организация выставок туристического потенциала страны внутри страны и за её пределами с указанием туристического сезона;
- организовать летние путешествия по стране (привлечь внутренних и иностранных туристов, сотрудников различных государственных структур).

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Миракзода Фаридун Юсуфи дар мавзӯи «Туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: таърих ва дурнамои рушд (солҳои 1991-2016)» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои таърих аз рӯи ихтисоси 07.00.02 – Таърихи ватанӣ (таърихи халқи тоҷик)

Дар диссертатсия бори нахуст таърихи туризм дар замони Истиқлолияти давлатӣ дар солҳои 1991-2016 мавриди пажӯҳиш қарор гирифта, дар асоси сарчашмаҳои бозғамод чараёни эҳё ва ташаккули туризм дар марҳилаҳои муайяни таърихӣ таҳқиқ шудааст. Дар қори илмии мазкур сарчашмаҳои сайёҳӣ, нишондиҳандаҳои оморӣ, шакл ва навъҳои туризми муосири тоҷик ва роҳҳои инкишофи минбаъдаи он мавриди баррасӣ қарор гирифта, афзалиятҳои соҳаи сайёҳии муосири мо нисбат ба дигар марҳилаҳо бозгӯ шудаанд.

Боби якуми пажӯҳиш ба мероси таърихӣ ва фарҳангии халқи тоҷик ҳамчун қозибаи сайёҳии Тоҷикистон, сиёсати давлатии Тоҷикистон дар соҳаи туризм, фароҳам овардани шароити сиёсӣ, заминаҳои ҳуқуқӣ, инчунин, алоқамандии ниёзҳои иқтисодии кишвар бо туризм ва сармоягузорӣ дар ин самт мавриди таҳлилу омӯзиш қарор гирифтааст.

Дар боби дуюми қор таърихи бунёди ниҳоди дахлдор дар соҳаи туризм ва марҳилаҳои асосии фаъолияти он, экотуризм дар Тоҷикистон ва дурнамои рушди он таҳқиқ гардидааст. Ба андешаи муаллиф таъсиси ниҳоди дахлдор ва масъул оид ба соҳаи туризм дар кишвар яке аз иқдоми чиддӣ ва муфиду саривақтии Ҳукумати мамлакат ба шумор рафта, саҳми он дар таҳкими иқтисод ва тарғиби қозибаҳои экотуристии кишвар муҳим арзёбӣ мегардад.

Боби сеюми таҳқиқот ба туризми дохилӣ ва роҳҳои тавсеаи он: мушкilot ва дурнамо, рушди туризми табобатӣ, ташаккул ва рушди туризми байналмилалӣ дар Тоҷикистон бахшида шудааст. Диссертант ба чунин хулоса омадааст, ки ба ҳайси узви Созмони Умумиҷаҳонии Сайёҳӣ пазируфта шудани Тоҷикистон дар соли 2007 на танҳо ба чараёни шаклгирии сохтори идоракунии сайёҳии кишвар мусоидат намуд, балки раванди ташаккули соҳаро тақдир чиддӣ бахшид.

Дар хулосаи рисола муаллиф натиҷаҳои таҳқиқотро шарҳ дода, аҳамият ва зарурати рушди туризмро дар пешрафти иқтисодиёти кишвар муҳим арзёбӣ намуда, чихати рушди босуботи он якҷанд пешниҳодҳои судманд манзур намудааст.

Калидвожаҳо: Ҷумҳурии Тоҷикистон, туризм, мероси таърихӣ, фарҳангӣ, ташаккули сайёҳӣ, рушди сайёҳӣ, соҳаи сайёҳӣ, сиёсати давлатии туризм, шароити сиёсӣ рушди туризм, заминаҳои ҳуқуқии сайёҳӣ, давранди таърихӣ рушди туризм, сармоягузори туризм, туризми экологӣ, туризми дохилӣ, туризми табобатӣ, туризми байналмилалӣ.

АННОТАЦИЯ

к автореферату диссертации Миракзода Фаридун Юсуфи на тему «**Туризм в Республике Таджикистан: история и перспективы развития (1991-2016 гг.)**» на соискание учёной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 – Отечественная история (история таджикского народа)

В диссертации впервые изучена история туризма за годы независимости в 1991-2016 гг., а также на основе достоверных источников исследован процесс возрождения и формирования туризма на определенных исторических этапах. В данной научной работе рассматриваются источники туризма, статистические показатели, формы и виды современного таджикского туризма и пути его дальнейшего развития, пересмотрены преимущества нашей современной индустрии туризма по сравнению с другими этапами.

В первой главе диссертационного исследования рассматривается историческое и культурное наследие таджикского народа в качестве туристической достопримечательности Таджикистана, анализируется государственная политика Таджикистана в области туризма, создание политических условий, правовых рамок, а также взаимосвязь экономических потребностей страны с туризмом и инвестициями.

Во второй главе исследуется история создания соответствующего органа в сфере туризма и основные этапы его деятельности, экотуризм в Таджикистане и перспективы его развития. По мнению автора, создание соответствующего органа по туризму в стране является одной из важных и эффективных инициатив Правительства страны, и его вклад имеет большое значение в укреплении потенциала и популяризации достопримечательностей экотуризма в стране.

Третья глава исследования посвящена внутреннему туризму и путям его расширения: проблемам и перспективам, развитию лечебного туризма, становлению и развитию международного туризма в Таджикистане. Диссертант приходит к выводу, что вступление Таджикистана в 2007 году во Всемирную туристическую организацию не только способствовало процессу формирования структуры управления туризмом страны, но и стимулировало процесс развития отрасли.

В заключении диссертационной работы автор обобщает результаты исследования, подчеркивает значение и важность развития туризма в экономическом развитии страны и выдвигает несколько полезных рекомендаций по его устойчивому развитию.

Ключевые слова: Республика Таджикистан, туризм, историко-культурное наследие, формирование туризма, развитие туризма, сфера туризма, государственная туристическая политика, политические условия развития туризма, правовые основы развития туризма, исторический период развития туризма, инвестиции в туризм, экологический туризм, внутренний туризм, лечебный туризм, международный туризм.

ANNOTATION

of the dissertation by Faridun Yusufi Mirakzoda titled "**Tourism in the Republic of Tajikistan: history and prospects for further development (1991-2016 years)**" presented to obtain a scientific degree of Candidate of Historical Sciences in the specialty of 07.00.02 – Native History (History of the Tajik People)

The dissertation is a first attempt to study the history of tourism during the State Independence in the period of 1991-2016 years, and the process of revival and formation of tourism at certain historical stages based upon reliable sources. This research paper examines the sources of tourism, statistical indicators, forms and types of modern Tajik tourism and ways of its further development, and reviews the advantages of our modern tourism industry in comparison with other stages.

The first chapter of the thesis examines the historical and cultural heritage of the Tajik people as tourist sightseeing attractions in Tajikistan, analyzes the state policy of Tajikistan in the field of tourism, the creation of political conditions, legal framework, and the relationship of the country's economic needs with tourism and investment.

The second chapter examines the history of the establishment of the corresponding institutions in the field of tourism and the main stages of their operations, ecotourism in Tajikistan and its development prospects. According to the author, the establishment of appropriate tourism institutions in the country is one of the important and effective initiatives of the Government, and its contribution is of great importance in strengthening the capacity and promotion of ecotourism attractions in the country.

The third chapter of the study is devoted to the domestic tourism and ways how to expand it: problems and outlook, development of medical tourism, formation and development of international tourism in Tajikistan. The dissertation concludes that the accession of Tajikistan in 2007 to the World Tourism Organization (UNWTO) not only contributed to the formation of the country's tourism management structure, but also stimulated the development of the industry.

In the conclusion of the dissertation, the author summarizes the results of the study, emphasizes the significance and importance of tourism development in the economic development of the country and puts forward several useful suggestions for its sustainable development.

Keywords: *Republic of Tajikistan, tourism, historical and cultural heritage, tourism formation, tourism development, tourism sector, state tourism policy, political conditions for tourism development, legal framework for tourism development, historical period of tourism development, investment in tourism, ecological tourism, domestic tourism, medical tourism, international tourism.*